

PRACE

Institutu
Europy
Środkowej

Agata Tatarenko

Polityka pamięci w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej: 30 lat po aksamitnym rozwodzie

17.11.1989

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 12/2023
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-67678-38-4
Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce © Nasibli Sabir | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© Aija Lehtonen | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)

Instytut
Europy Środkowej

Nr 12/2023

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Agata Tatarenko

**Polityka pamięci
w Republice Czeskiej
i Republice Słowackiej:
30 lat po aksamitnym rozwodzie**

Lublin 2023

Spis treści

Tezy	7
WSTĘP	9
I. REPUBLIKA CZESKA	17
1. Wybrane akty prawne odwołujące się do przeszłości	19
2. Święta państwowe i dni pamięci	24
3. Główne tendencje w dyskursie politycznym odnoszącym się do przeszłości	40
4. Instytucjonalizacja pamięci – muzea, instytut pamięci narodowej	44
5. Historia publiczna	51
II. REPUBLIKA SŁOWACKA	55
1. Wybrane akty prawne odwołujące się do przeszłości	57
2. Święta państwowe i dni pamięci	62
3. Główne tendencje w dyskursie politycznym odnoszącym się do przeszłości	70
4. Instytucjonalizacja pamięci – muzea, instytut pamięci narodowej	74
5. Historia publiczna	79
Zakończenie	83
Bibliografia	87

■ TEZY

Polityka pamięci w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej stanowi narzędzie budowania tożsamości narodowych i integracji społecznej. Służy także legitymizacji władzy. Jednakże działania w zakresie polityki pamięci nie stanowią priorytetu władz ani Republiki Czeskiej, ani Republiki Słowackiej.

Rola doradcza instytucji państwowych zainteresowanych przeszłością jest zdecydowanie większa na Słowacji aniżeli w Republice Czeskiej. Pokazuje to zwłaszcza przykład instytucji będących odpowiednikami polskiego Instytutu Pamięci Narodowej, a więc czeskiego Instytutu Badania Reżimów Totalitarnych i Instytutu Pamięci Narodu na Słowacji. Słowackiemu ośrodkowi władze państwowe powierzyły zdecydowanie więcej zadań, w tym w zakresie wydawania rekomendacji i opinii w sporach odnoszących się do przeszłości.

Władze Słowacji prowadzą politykę pamięci poprzez wyspecjalizowane w tym celu instytucje, zaś władze Republiki Czeskiej ograniczają swoją działalność do nadawania ram i stwarzania warunków do działania w tym zakresie organizjom pozarządowym, także w aspekcie finansowania.

W Republice Czeskiej zdecydowanie bardziej aniżeli na Słowacji rozwinięta jest działalność ośrodków historii publicznej, które należą do sektora organizacji pozarządowych, częściowo finansowanych także z budżetu państwa. Na Słowacji tego typu aktywności realizują przede wszystkim instytucje państwowe, jak Instytut Pamięci Narodu. Równolegle ważnym ośrodkiem historii publicznej na Słowacji jest Macierz Słowacka, a więc organizacja pierwotnie o charakterze oddolnym, obecnie działająca na mocy ustawy i finansowana z budżetu państwa.

Działania z zakresu polityki pamięci, jak i historii publicznej, w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej obejmują w dużej mierze historię XX w., jednak nie brak w nich także aktywności sięgających odległych dziejów, w tym wczesnego

średniowiecza, np. państwa Wielkich Moraw lub dynastii Przemysławów. Wydarzeniami szczególnie upamiętnianymi są: na Słowacji – słowackie powstanie narodowe, w Republice Czeskiej – powstanie niepodległej Czechosłowacji po pierwszej wojnie światowej. Wspólnymi dla Czechów i Słowaków bohaterami historycznymi są św. Cyryl i Metody.

W Republice Czeskiej głównymi aktorami polityki pamięci są instytucje pożytku publicznego, instytucje edukacji publicznej, sektor NGO i sfera kultury. Finansowane są one zarówno z budżetu państwa (granty, dotacje), jak i innych środków (zbiórki, darowizny). Z kolei w Republice Słowackiej głównymi aktorami polityki pamięci są instytucje państwowe, takie jak np. Instytut Pamięci Narodu, lub organizacje działające na mocy specjalnych ustaw, jak np. Macierz Słowacka.

WSTĘP

Aksamitny rozwód pod wieloma względami stanowi ważną cezurę w dziejach Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej. Stwierdzenie to odnosi się nie tylko do zmian w strukturach władzy oraz gospodarki, ale także do sfery symbolicznej, w tym polityki pamięci. Państwa te – związane najpierw w okresie międzywojnia, a następnie w czasie dominacji Związku Radzieckiego w Europie Środkowej po drugiej wojnie światowej – po 1993 r. stanęły przed ważnym zadaniem wypracowania nowych podejść do przeszłości, które stanowiły odpowiedzi na wyzwania wynikające z nowych warunków ustrojowych.

Analiza przeprowadzona w pracy pokazuje, że władze obydwu państw na przestrzeni ostatnich 30 lat wykazywały umiarkowane zainteresowanie polityką pamięci, w większości przypadków ograniczając swoje działania do ustalania kalendarza świąt państwowych i dni pamięci, ich celebracji, jak również finansowania instytucji odnoszących się do przeszłości. Zarówno Republika Czeska, jak i Republika Słowacka podjęły także problem rozliczenia się z okresem komunizmu poprzez ustawy potępiające miniony reżim. Równoległe, przeprowadzone rozważania pokazują, że polityka pamięci nawet ograniczona takimi ramami posiada znaczący wpływ na kształtowanie pamięci zbiorowej. Egzemplifikację stanowi miejsce, jakie w czeskiej pamięci zbiorowej zajmuje Pierwsza Republika Czechosłowacka. Okres 1918-1938 stał się dla Czechów głównym źródłem nowoczesnej państwowości i tożsamości narodowej. Było to wynikiem konsekwentnie realizowanej polityki pamięci. Odwołania do Pierwszej Republiki Czechosłowackiej znajdują się w konstytucji Republiki Czeskiej oraz systematycznie pojawiają się w dyskursie politycznym. Do tego okresu w dziejach często nawiązywał Václav Havel, choćby w propozycji zmiany nazwy państwa po przemianach ustrojowych. Pierwszej Republice Czechosłowackiej poświęcone jest święto państwowe, które jest uroczystością obchodzone przez władze i społeczeństwo. Lata 1918-1938 są również reprezentowane w sferze symbolicznej – nazewnictwie przestrzeni publicznej oraz pomnikach. Odnoszą się do nich także ważne dzieła czeskiej kultury.

Mimo podobieństw łączących Republikę Czeską i Republikę Słowacką w podejściu do polityki pamięci, odnaleźć można także istotne różnice pomiędzy nimi. Wynikały one z tego, że w 1993 r. Słowacy stanęli przed trudnym zadaniem poszukiwania źródeł własnej państwowości, które legitymizowałyby nowo powstałe państwo. Tym można tłumaczyć silny zwrot w stronę historii narodowej w sferze symbolicznej, obecny na Słowacji w latach 90. Przejawiał się on np. w omówionej w tekście strukturze świąt państwowych, która przez długi czas obejmowała wydarzenia wyłącznie z historii Słowaków i pomijała lata 1918-1938. Kolejną różnicę można zaobserwować w kompetencjach przyznawanych instytucjom publicznym zajmującym się badaniem i upublicznianiem wiedzy o przeszłości, a więc np. tzw. instytutom pamięci narodowej. Czeski Instytut Badania Reżimów Totalitarnych pełni zasadniczo rolę archiwum dokumentów okresu nazizmu i komunizmu oraz prowadzi badania na temat dziejów najnowszych. Jego wpływ na debatę o przeszłości i pamięć zbiorową Czechów jest raczej niewielki. Z kolei zakres zadań przypisanych Instytutowi Pamięci Narodu na Słowacji jest o wiele szerszy. Obejmuje nie tylko badania historyczne, gromadzenie i udostępnianie dokumentów, ale także udzielanie rekomendacji władzom Słowacji. Instytut bierze udział w organizacji upamiętnień wydarzeń i osób o szczególnym znaczeniu dla Słowacji oraz wydaje opinie w sporach odnoszących się do przeszłości. Instytut Pamięci Narodu jest też jedną z trzech głównych instytucji na

Słowacji, które prowadzą działalność z zakresu historii publicznej. Pozostałe dwie, Słowackie Muzeum Narodowe oraz Macierz Słowacka, także są finansowane z budżetu państwa. Z kolei w Republice Czeskiej historią publiczną zajmują się niemal wyłącznie ośrodki pozarządowe. To również one, razem z mediami, mają największy wpływ na debatę publiczną o przeszłości. Należy jednak podkreślić, że ośrodki te są finansowane z różnych źródeł, w tym z budżetu państwa w postaci dotacji lub grantów.

Naszkiecowane różnice pokazują, że władze Republiki Słowackiej prowadzą politykę pamięci poprzez wyspecjalizowane w tym celu instytucje, zaś władze Republiki Czeskiej ograniczają swoją działalność do nadawania ram i stwarzania warunków do działania w tym zakresie organizacjom pozarządowym. Pokazuje to również oferta muzeów narodowych przedstawiona w tekście, w części poświęconej instytucjonalizacji pamięci. Słowackie Muzeum Narodowe podejmuje kroki mające na celu inicjowanie debaty publicznej na trudne tematy historyczne. Przykładem jest omówiona w pracy wystawa poruszająca temat przesiedleń po drugiej wojnie światowej. W przypadku czeskiego Muzeum Narodowego takie inicjatywy nie są zauważalne, nawet po reformie tej instytucji, która została przeprowadzona w drugiej dekadzie XXI w. i miała za zadanie jej modernizację. Rezygnacja władz Republiki Czeskiej z kontrolowania sfery polityki pamięci wynika z doświadczeń komunizmu, kiedy to władza w Czechosłowacji posiadała monopol na interpre-

tację przeszłości, co negatywnie zapisało się w pamięci czeskiego społeczeństwa, zwłaszcza jego elit intelektualnych. Po 1989 r. nowe elity polityczne, nierzadko wywodzące się ze środowisk artystycznych i naukowych, nie chciały dopuścić do podobnej sytuacji. Spowodowało to, że w czeskim dyskursie pamięciowym ogromne znaczenie zyskały instytucje pozarządowe i prywatne.

W pracy przyjęte zostało założenie, że każde państwo narodowe prowadzi własną politykę pamięci. Może mieć ona jednak różny zasięg i intensywność, co pokazują przykłady państw wybranych do analizy. Istotne jest tu zatem rozumienie polityki pamięci zaproponowane przez Lecha M. Nijakowskiego. Socjolog definiuje ją jako wszelkie – świadome i nieświadome – działania ogółu obywateli państwa prowadzące do ugruntowania i wzmocnienia pamięci zbiorowej lub do jej zmiany. Równocześnie Nijakowski wyróżnia pojęcie państwowej polityki pamięci, przez co rozumie wszelkie intencjonalne działania polityków i urzędników państwa, których celem jest utrwalenie, usunięcie lub redefinicja określonych treści pamięci zbiorowej. Państwowa polityka pamięci ma na celu narzucenie dominującej wizji historii. W tym aspekcie podejmuje działania, które mogą być krytycznie oceniane przez społeczeństwo lub jego część, jak np. zmiany nazw ulic czy usuwanie pomników¹. Oznacza to, że

---

¹ L.M. Nijakowski, *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa 2008, s. 41-46.

w tekście tym przyjęto zarówno szerokie, jak i wąskie rozumienie polityki pamięci. Szerokie rozumienie odnosi się do wszelkich publicznych odwołań do przeszłości, mających na celu utrwalenie lub zmianę wyobrażeń o niej. W szeroko rozumianej polityce pamięci uczestniczą władze państwowe, ośrodki wyspecjalizowane w ochronie pamięci, pojedyncze osoby (politycy, intelektualiści, osoby zabierające głos w debacie publicznej) oraz całe instytucje. Polityka pamięci w szerokim rozumieniu obejmuje m.in. następujące formy działań: wypowiedzi publiczne, upamiętnienia i związane z nimi rytuały, obchody świąt państwowych i dni pamięci, fundowanie muzeów i miejsc pamięci, nadawanie nazw miejscom publicznym lub tworzenie programów edukacji historycznej. Wąsko rozumiana polityka pamięci to działania osób sprawujących władzę, na szczeblu zarówno państwowym, jak i samorządowym, i podlegających im instytucji, odnoszących się do pamięci zbiorowej i mających legitymację publiczną, a więc np. muzeów narodowych lub instytutów pamięci narodowej².

Obecnie w państwach demokratycznych ważną rolę w kształtowaniu pamięci zbiorowej odgrywa historia publiczna, stąd w prezentowanej analizie zostały również przedstawione instytucje podejmujące taką działalność. Zarówno w Republice Czeskiej, jak i w Republice Słowackiej to

---

² T. Stryjek, *Współczesna Serbia i Chorwacja wobec własnej historii*, Warszawa 2020, s. 14.

właśnie ośrodki historii publicznej pełnią dominującą rolę w kształtowaniu dyskursu o przeszłości, w efekcie oddziałując na pamięć zbiorową. Dzieje się tak, ponieważ celem historii publicznej jest dotarcie z przekazem o przeszłości do szerokich rzesz odbiorców. Przekaz ten musi być na tyle atrakcyjny dla publiczności, aby poświęciła mu swój wolny czas oraz często – pieniądze. Instytucje podejmujące działalność z zakresu historii publicznej posługują się szeregiem metod i narzędzi. Organizują wystawy i debaty na tematy dotyczące przeszłości oraz wydają publikacje. Coraz częściej prowadzą również działalność audiowizualną, nagrywają podcasty oraz filmy. Ważnym zadaniem instytucji historii publicznej jest edukacja skierowana do uczniów szkół różnych szczebli oraz przygotowywanie materiałów edukacyjnych dla nauczycieli (scenariusze lekcji, dokumenty wraz ze ścieżką analizy).

Zgodnie z powyższym, w prezentowanych rozważaniach, w celu zbudowania charakterystyki polityk pamięci w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej i ich porównania, wzięte zostały pod uwagę wybrane akty prawne (o takim samym statusie lub podejmujące ten sam problem), kalendarze świąt państwowych i dni pamięci oraz sposoby ich celebracji, posługiwanie się interpretacjami przeszłości w dyskursie politycznym, a także działania z zakresu historii publicznej. Przedstawiona analiza polityk pamięci w Republice Czeskiej

i Republice Słowackiej z pewnością nie jest pełna³. Nie to jest jednak celem tej pracy, lecz wskazanie głównych tendencji w zakresie polityki pamięci w ciągu ostatnich 30 lat w tych dwóch państwach.

---

³ Tekst nie obejmuje procesu tzw. europeizacji pamięci oraz debaty wokół przeszłości w czasie działań zmierzających do integracji Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej z Unią Europejską. Zagadnienia te z uwagi na ich naturę i skalę problemu wymagają odrębnego studium.

I. Republika Czeska

1. Wybrane akty prawne odwołujące się do przeszłości

Problem ustawodawstwa odwołującego się do przeszłości w Republice Czeskiej jest złożony. Aktów prawnych, które wprost podejmowałyby tematykę polityki pamięci, jest niewiele. Konstytucja Republiki Czeskiej, zwłaszcza w porównaniu np. z ustawą zasadniczą Węgier, jest stosunkowo uboga w nawiązania do przeszłości – ograniczają się one do źródeł czeskiej państwowości i tradycji politycznych. Polityce pamięci nie poświęca się miejsca w programach partii politycznych. W Republice Czeskiej, w przeciwieństwie do niektórych państw Europy Środkowej, np. Polski, obecnie nie obowiązuje ustawa ani przepis kodeksu karnego, które zakazywałyby posługiwania się symbolami komu-

nizmu i nazizmu w przestrzeni publicznej. Kwestia ta była przedmiotem debaty w 2008 r., po tym, gdy do parlamentu trafił projekt nowelizacji kodeksu karnego, który zakładał, że wyrażne promowanie komunizmu, nazizmu i ich symboli (tj. swastyki, sierpa, młota, pięcioramiennej czerwonej gwiazdy) będzie karalne. Projekt nowelizacji odrzucono, za czym opowiedzieli się przedstawiciele Obywatelskiej Partii Demokratycznej (ODS) oraz Komunistycznej Partii Czech i Moraw (KSČM)⁴. Również w ustawodawstwie poświęconym nazewnictwu przestrzeni publicznej nie ma zapisu, który zabraniałby posługiwania się symboliką związaną z komunizmem lub nazizmem⁵. Równoległe proces legislacyjny rozliczania się z komunizmem jest w Republice Czeskiej bardzo silnie rozwinięty. Czeskie prawodawstwo w tym zakresie obejmuje przepisy dotyczące rehabilitacji ofiar, zadośćuczynienia za krzywdy moralne i materialne, oczyszczenia administracji państwowej, ścigania, badania i osądzania zbrodni popełnionych w okresie komunizmu oraz kwestię dostępu do archiwów cywilnej służby specjal-

⁴ Irozhlas, *Senát zamítl zákaz propagace komunismu a nacismu*, 26.03.2008, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/senat-zamitl-zakaz-propagace-komunismu-a-nacismu_200803262126_mkopp [01.11.2023].

⁵ Czeski kodeks karny zawiera za to przepis pozwalający na postawienie zarzutów za tłumienie praw i wolności obywateli oraz nawoływanie do nienawiści wobec grupy osób lub ograniczanie ich praw i wolności. To właśnie na podstawie tego artykułu wszczynane są śledztwa w przypadku propagowania symboli nazizmu i komunizmu. Zob. np. Policie České republiky – KŘP Olomouckého kraje, *Propagoval symboly nacismu*, 2010, <https://www.policie.cz/clanek/propagoval-symboly-nacismu.aspx> [01.11.2023].

nej Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej (Státní bezpečnost, StB)⁶. Do przeszłości, w preambule, odwołuje się również konstytucja Republiki Czeskiej.

Konstytucja Republiki Czeskiej

Władze Republiki Czeskiej, podobnie jak innych państw Europy Środkowej, po upadku komunizmu przyjęły nową konstytucję. Ustawa zasadnicza Republiki Czeskiej tylko w niewielkim stopniu nawiązuje do przeszłości. W dokumencie z 16 grudnia 1992 r. potępiono poprzedni reżim. Znalazły się w nim odwołania do dwóch wcześniejszych form czeskiej państwowości, mianowicie Korony Czeskiej i Pierwszej Republiki Czechosłowackiej. Na początku lat 90. stanowiły one podstawę czeskiej tożsamości narodowej. W kolejnych latach działania władz i społeczeństwa obywatelskiego podtrzymywały i utrwały taki stan rzeczy.

Zarówno w preambule konstytucji, jak i w dalszych jej częściach wiele uwagi poświęca się demokracji i prawom człowieka. Stanowi to nawiązanie do dziedzictwa Pierwszej Republiki Czechosłowackiej oraz działalności opozycyjnej Czechów w okresie komunizmu (Karta 77). W czeskiej ustawie zasadniczej zadeklarowano, że państwo będzie budowane i rozwijane „w duchu niepodważalnych wartości ludzkiej godności i wolności, jako ojczyzna równouprawnionych,

---

⁶ F. Meyer, *Les Tchèques et leur communisme: Mémoire et identités politiques*, Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2003, s. 49.

wolnych obywateli, świadomych swych obowiązków wobec innych i odpowiedzialności wobec ogółu, jako wolne i demokratyczne państwo oparte na poszanowaniu praw człowieka i na zasadach społeczeństwa obywatelskiego, jako część rodziny europejskich i światowych demokracji⁷. Odwołania do zasad demokracji i praw człowieka, w tym jako dziedzictwa Pierwszej Republiki Czechosłowackiej, są stałym elementem polityki pamięci realizowanej przez czeskie władze. Zazwyczaj wpisuje się je w szerszy, europejski kontekst. Takie podejście było widoczne zwłaszcza w działaniach i wypowiedziach władz w latach 90. XX w. w okresie transformacji ustrojowej, co znalazło odzwierciedlenie w konstytucji, a następnie nasiliło się w obliczu starań o integrację europejską. Głównym rzecznikiem takiej postawy był prezydent Václav Havel.

Ustawa o bezprawności reżimu komunistycznego i oporze przeciw niemu

Jednym z pierwszych dokumentów w zakresie rozliczania z komunizmem, przyjętym przez Republikę Czeską, była Ustawa o bezprawności reżimu komunistycznego i oporze przeciwko niemu (*Zákon o protiprávnosti komunistického režimu, a o odporu proti němu*⁸), uchwalona przez czeski par-

---

⁷ Konstytucja Republiki Czeskiej, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html> [02.09.2023].

⁸ Zákon č. 198/1993 Sb., *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu*, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-198> [02.09.2023].

lament 9 lipca 1993 r. W dokumencie uznano czechosłowacki reżim komunistyczny za zbrodniczy, bezprawny oraz godny potępienia. Sama Komunistyczna Partia Czechosłowacji została określona jako organizacja przestępcza. Ustawa, choć dominowały w niej deklaracje, których celem było moralne zerwanie z okresem komunizmu, zawierała także pewne praktyczne zapisy odwołujące się do sądownictwa, jak np. ten nakazujący sądom w pewnych wypadkach zniesienie albo obniżenie wymiaru kary za przestępstwa, jeżeli czyn skazanego miał na celu obronę podstawowych praw człowieka. Dokument upoważniał rząd do naprawy niektórych krzywd wyrządzonych ofiarom reżimu komunistycznego poprzez przyznanie dodatków do emerytury⁹. Ważnym elementem ustawy były odwołania do praw człowieka oraz do „tradycyjnych wartości cywilizacji europejskiej”, które stały w sprzeczności z komunizmem.

Ogólny charakter przywołanego dokumentu wynikał także z rozbudowanego prawodawstwa. Część przepisów weszła w życie wcześniej i obejmowała takie zagadnienia, jak rehabilitacja ofiar, zadośćuczynienie za krzywdy moralne i materialne, badanie i osądzenie zbrodni komunizmu oraz lustracja. 23 kwietnia 1990 r. przyjęto ustawę o rehabilitacji prawnej dziesiątek tysięcy więźniów przetrzymywanych po 1948 r. z powodów politycznych, która przywracała im pełny status obywatelski oraz przewidywała możliwość wypłaty

---

⁹ Ibidem.

odszkodowań. Z kolei 10 października 1990 r. weszła w życie tzw. ustawa restytucyjna, która łagodziła skutki niektórych krzywd majątkowych¹⁰. Ustawa lustracyjno-dekomunizacyjna została przyjęta przez Zgromadzenie Federalne Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej już 4 października 1991 r., trzy dni później podpisał ją prezydent Václav Havel.

2. Święta państwowe i dni pamięci

Po okresie komunizmu w Republice Czeskiej, podobnie jak w wielu innych państwach regionu Europy Środkowej, konieczne było przeprowadzenie szeregu zmian w sferze symboliki państwowej. Obejmowały one przestrzeń publiczną, w tym w zakresie zarówno likwidacji pomników i tablic pamiątkowych związanych z dawnym reżimem, jak również nazewnictwa ulic, placów i instytucji pożytku publicznego¹¹. Kolejnym obszarem była struktura świąt państwowych i dni pamięci, którą aż do 2000 r. określała ustawa z 1951 r. Po aksamitnej rewolucji, a następnie po podziale Czechosłowacji była wielokrotnie nowelizowana, co zasadniczo zmieniło jej treść, jednakże czeski parlament przyjął nowy dokument: Ustawę o świętach państwowych, innych świętach, waż-

---

¹⁰ Na temat rozwiązań prawnych i instytucjonalnych zastosowanych w Czechosłowacji, następnie w Republice Czeskiej, wobec dziedzictwa komunizmu zob. P. Ukielski, *Czeskie rozliczenia z komunizmem po 1989 roku. Rozwiązania prawne i instytucjonalne*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 18(2020), z. 2, s. 143-164.

¹¹ Zob. A. Tatarenko, *Relikty komunizmu: polityka historyczna wobec materialnego dziedzictwa sowieckiego w Republice Czeskiej*, „Prace IEŚ”, nr 1, Lublin 2019.

nych dniach i dniach odpoczynku dopiero dekadę później, to znaczy w 2000 r. Przyjęcie ustawy poprzedziła dyskusja odnosząca się zarówno do wydarzeń, które należało zdaniem nowych władz upamiętniać, nazw świąt państwowych, jak i liczby dni wolnych od pracy¹². W latach 90. wśród postulatów, które zgłaszano w czasie przygotowania ustawy, najczęściej podnoszono kwestię daty świętowania zakończenia drugiej wojny światowej oraz nazwy tego święta (proponowano m.in. Dzień Wyzwolenia od Faszyzmu). Innym przedmiotem debat było ustanowienie dnia pamięci o Janie Palachu oraz święta państwowego ku czci Jana Husa.

Prace nad obowiązującą obecnie ustawą o czeskich świątach państwowych rozpoczęły się w 1999 r., kiedy to grupa posłów pod przewodnictwem Vlastimila Tlustego (wówczas ODS) przygotowała projekt nowego dokumentu. W porównaniu z wcześniejszą ustawą, wprowadzał on tylko niewielkie zmiany odnoszące się do 17 listopada (święto państwowe upamiętniające studenckie protesty w 1939 r. i 1989 r.) oraz znosił święto upamiętniające słowackie powstanie narodowe, przypadające 29 sierpnia. W trakcie prac nad przyjęciem ustawy podniesiono szereg kwestii, np. wprowadzenie dnia pamięci o ofiarach Zagłady Żydów, dnia pamięci o walce z przemocą i rasizmem, antysemityzmem i ksenofobią,

---

¹² W tekście tym omówiona zostanie wyłącznie debata nad świętami państwowymi odnoszącymi się do postaci i wydarzeń historycznych, bez uwzględnienia świąt religijnych.

ustanowienie święta upamiętniającego Palacha, święta odnoszącego się do powstania niepodległej Republiki Czeskiej czy zlikwidowanie święta pracy. Mimo niezwykle ożywionej dyskusji parlamentarnej, jak i debaty społecznej, ostatecznie zdecydowano się na wprowadzenie niewielkich zmian w stosunku do wielokrotnie nowelizowanej ustawy z 1951 r. Były to: wprowadzenie święta narodowego 1 stycznia upamiętniającego powstanie Republiki Czeskiej, usunięcie oficjalnego odwołania do św. Wacława ze święta obchodzonego 28 września, poświęconego państwowości czeskiej, oraz zmiana nazwy święta celebrującego zakończenie drugiej wojny światowej. Ustawa dzieli święta odnoszące się do przeszłości na święta państwowe (*státní svátky*), a więc dni wolne od pracy, i dni pamięci (*významné dny*).

Gorąca debata w czasie prac nad projektem pokazała, że polityka pamięci, rozumiana jako intencjonalne działania polityków i urzędników państwa, których celem jest utrwalenie, usunięcie lub redefinicja określonych treści pamięci zbiorowej, jest ważnym elementem czeskiego życia politycznego. Struktura i celebrowanie świąt państwowych to jedno z podstawowych narzędzi wpływu na pamięć zbiorową społeczeństwa dostępną władzom.

Dokument również po jego przyjęciu w 2000 r. był wielokrotnie przedmiotem debat inicjowanych przez parlamentarzystów różnych partii czeskiej sceny politycznej. Część dyskusji pociągała za sobą nowelizacje. W zdecydowanej większości obejmowały one wprowadzenie kolejnych dni pa-

mięci. W obowiązującej obecnie wersji dokument ustanawia następujące święta państwowe, odwołujące się do historii Republiki Czeskiej: 1 stycznia – Dzień Odrodzenia Niepodległego Państwa Czeskiego, 8 maja – Dzień Zwycięstwa, 5 lipca – Święto Apostołów Słowiańskich Cyryla i Metodego, 6 lipca – Dzień Spalenia Mistrza Jana Husa, 28 września – Święto Państwowości Czeskiej, 28 października – Dzień Powstania Niepodległego Państwa Czechosłowackiego oraz 17 listopada – Dzień Walki o Wolność i Demokrację i Międzynarodowy Dzień Studentów. Są to dni wolne od pracy.

Z kolei dni pamięci określone ustawą to: 16 stycznia – Dzień Pamięci o Janie Palachu, 27 stycznia – Dzień Pamięci o Holokauście i Zapobieganiu Zbrodniom przeciwko Ludzkości, 8 marca – Międzynarodowy Dzień Kobiet, 9 marca – Dzień Pamięci o Zagładzie Ofiar z Obozu Terezyn w Auschwitz-Birkenau, 12 marca – Dzień Pamięci o Przystąpieniu Republiki Czeskiej do Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), 28 marca – Rocznica Urodzin Jana Amosa Komeńskiego, 7 kwietnia – Dzień Edukacji, 5 maja – Powstanie Majowe Narodu Czeskiego, 27 maja – Dzień Narodowego Oporu, 10 czerwca – Dzień Pamięci o Ofiarach Zagłady Wsi Lidice, 18 czerwca – Dzień Bohaterów II Ruchu Oporu, 25 czerwca – Dzień Wyjścia Wojsk Okupacyjnych, 27 czerwca – Dzień Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego (rocznica egzekucji Milady Horákovéj), 21 sierpnia – Dzień Pamięci o Ofiarach Inwazji i Następującej po Niej Okupacji przez Wojska Układu Warszawskiego, 8 października – Dzień Pamięci o Organizacji

Sokół oraz 11 listopada – Dzień Weteranów Wojennych. Nie są to dni wolne od pracy.

Zgodnie z ustawą w Republice Czeskiej w dniu 1 stycznia obchodzony jest Dzień Odnowienia Niepodległego Państwa Czeskiego (Den obnovy samostatného českého státu). Święto zostało ustanowione 29 czerwca 2000 r. Odnosi się do podzielenia się Czechosłowacji, która przestała istnieć 31 grudnia 1992 r. Święto to nie jest celebrowane w sposób szczególny ani przez czeskie władze, ani przez społeczeństwo. Dzień Odnowienia Niepodległego Państwa Czeskiego ustanowiony został stosunkowo niedawno, w związku z tym Czesi nie wytworzyli szczególnych rytuałów społecznych z nim związanych.

W Republice Czeskiej, podobnie jak w wielu innych państwach na świecie, 1 maja obchodzi się Święto Pracy. Jednak z uwagi na doświadczenia komunizmu, z którym kojarzy się ono Czechom, nie jest celebrowane ani przez władze, ani przez społeczeństwo. Dla Czechów 1 maja jest okazją do wyjazdów rekreacyjnych. Tradycyjnie tego dnia obchodzone jest „święto zakochanych”. Według zwyczaju należy znaleźć kwitnące drzewo i pocałować pod nim ukochaną osobę. Zwyczaj wiąże się wierszem czeskiego poety romantycznego, Karel Hynka Máchy, rozpoczynającym się od słów: „Był późny wieczór – pierwszy maja, wieczorny maj – był miłości czas”.

W Republice Czeskiej 8 maja obchodzony jest Dzień Zwycięstwa (Den vítězství), upamiętniający zakończenie drugiej wojny światowej. W okresie komunizmu święto państwo-

we z tej okazji celebrowano 9 maja, zgodnie z datą przyjętą przez Związek Radziecki. Po aksamitnej rewolucji debatowano nad zmianą zarówno daty, jak i nazwy święta. W maju 1991 r. Miloš Zeman, wówczas poseł z ramienia Forum Obywatelskiego, zaproponował przeniesienie święta na 8 maja. Po burzliwej dyskusji, w której głównym kontrargumentem było przede wszystkim to, że obchodzenie zakończenia drugiej wojny światowej 9 maja ma już w Czechosłowacji długą tradycję wśród społeczeństwa, zmieniono datę święta. Oficjalne uroczystości państwowe Dnia Zwycięstwa mają miejsce w przestrzeni Pomnika Narodowego na Vítkovie. Na Grobie Nieznanego Żołnierza składane są wówczas wieńce. W całym państwie organizowane są także lokalne obchody, czego przykładem jest przygotowywane w Pilźnie wydarzenie pod nazwą Święto Wolności, w trakcie którego odbywają się rekonstrukcje historyczne i szereg innych atrakcji, jak np. pokazy sprzętu wojskowego lub samochodów z okresu drugiej wojny światowej. Tego dnia w przestrzeni publicznej wiele uwagi poświęca się powstaniu praskiemu, które trwało od 5 do 9 maja 1945 r.

W dniu 5 lipca Czesi obchodzą Święto Apostołów Słowiańskich Cyryla i Metodego (Den slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje), a więc duchownych, którzy prowadzili w IX w. misje chrystianizacyjne, m.in. na ziemiach zamieszkałych przez Słowian. Według tradycji apostołowie przybyli na tereny Wielkich Moraw na początku lipca 863 r. Święto, pomimo katolickiego charakteru oraz okresu wakacyjne-

go, w trakcie którego przypada, jest obchodzone przez ogół społeczeństwa czeskiego, choć w różnym wymiarze wśród katolików i ateistów¹³. Pozwala to wnioskować o ważnym miejscu, jakie Cyryl i Metody zajmują w tożsamości narodowej Czechów, bez względu na stosunek do religii. Postrzegani są, podobnie jak na Słowacji, jako prekursorzy humanizmu. Co roku z okazji ich święta odbywa się pielgrzymka do Velehradu, w którego okolicach według tradycji znajdowało się centrum państwa Wielkich Moraw. Mieści się tam Bazylika Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętych Cyryla i Metodego.

Kilka dni później w Republice Czeskiej obchodzone jest święto państwowe odwołujące się do losów postaci historycznej o kluczowym znaczeniu dla czeskiej tożsamości narodowej i pamięci zbiorowej, mianowicie Dzień Spalenia Mistrza Jana Husa (Den upálení mistra Jana Husa). Hus, czeski duchowny rzymskokatolicki, wykładowca uniwersytecki i reformator spalony za herezję w 1415 r., według różnych badań opinii publicznej jest jedną z kilku najważniejszych osób w historii dzisiejszej Republiki Czeskiej. Jego kult na ziemiach czeskich narodził się już kilka lat po jego śmierci. Mimo działań ze strony władz Kościoła Katolickiego, które zmierzały do wymazania Husa z pamięci narodu czeskiego, dzień jego spalenia stał się nieoficjalnym świętem, któremu

---

¹³ Według danych zgromadzonych w czasie spisu powszechnego w 2021 r. 80% Czechów deklaruje się jako ateści.

towarzyszyły nabożeństwa religijne na obszarze ziem czeskich. Próby ustanowienia oficjalnego święta poświęconego Husowi były podejmowane po powstaniu Pierwszej Republiki Czechosłowackiej, co jednak spotykało się ze sprzeciwem ze strony Watykanu. Ostatecznie w 1925 r. dniem pamięci Husa ustanowiono dzień 6 lipca. Czeskiego reformatora tego dnia upamiętniano również w okresie komunizmu. Oficjalnie tłumaczono to tym, że jego postać nawiązywała do słynnego rozdziału w historii Czechosłowacji, „kiedy naród czeski stał na czele postępowych wówczas nurtów duchowych Europy”¹⁴. Święto państwowe jako dzień wolny od pracy ustanowiono w 2000 r. Nie zmienia to jednak faktu, że przez setki lat było ono obchodzone nieoficjalnie. W rocznicę spalania Jana Husa główne uroczystości, w tym z udziałem przedstawicieli władz, odbywają się w praskiej Kaplicy Betlejemskiej, a więc miejscu, gdzie Hus wygłaszał kazania. Obchody mają miejsce również pod pomnikiem Jana Husa na Rynku Staromiejskim w Pradze.

Z kolei 28 września w Republice Czeskiej celebrowane jest Święto Państwowości Czeskiej (*Den české státnosti*), zwane także Dniem Świętego Wacława, księcia z dynastii Przemyślidów. Zostało ustanowione w 2000 r. Święty Wacław, podobnie jak Jan Hus, zajmuje kluczowe miejsce w czeskiej tożsamo-

---

¹⁴ Národní shromáždění republiky Československé, *Zákon o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech*, 1951, https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/tos87_00.htm [03.09.2023].

ści narodowej. Jego kult jako opiekuna narodu sięga końca X w. Jest patronem Czech i Moraw. Pomnik przedstawiający św. Wacława znajduje się na jednym z głównych placów w Pradze, noszącym jego imię. Miejsce to ma charakter symboliczny, stanowi przestrzeń manifestacji Czechów, także z uwagi na jego monumentalny rozmiar. Postać św. Wacława była wielokrotnie przedstawiana w dziełach kultury. Co roku, 28 września, w Starej Boleslavi, a więc miejscowości, w której został zamordowany św. Wacław, organizowane są uroczystości. Dzień wcześniej straż zamkowa przewozi jego relikwie z archikatedry Świętych Wita, Wacława i Wojciecha w Pradze do bazyliki św. Wacława w Starej Boleslavi, do dawnej romańskiej krypty Świętych Kosmy i Damiana. Na terenie całego kraju organizowane są także imprezy okolicznościowe, które podejmują temat wydarzeń i zjawisk z najbardziej odległej przeszłości państwowości czeskiej.

28 października Czesi obchodzą Dzień Powstania Niepodległej Republiki Czechosłowackiej (Den vzniku samostatného československého státu). Podobnie jak wiele innych czeskich świąt państwowych ustanowiono je w 2000 r. Obchodzone jest na pamiątkę rocznicy 28 października 1918 r., kiedy to przedstawiciele Czechosłowackiego Komitetu Narodowego opublikowali proklamację o utworzeniu Czechosłowacji i przyjęli ustawę ustanawiającą niepodległe państwo. Główne uroczystości odbywają się w przestrzeni Pomnika Narodowego na Vítkovie w Pradze. Ma tam miejsce defilada wojskowa, minuta ciszy i złożenie wieńca na Grobie Niezna-

nego Żołnierza. Tego dnia na placu Hradczańskim odbywa się uroczyste zaprzysiężenie żołnierzy Armii Republiki Czeskiej. Z kolei ma Zamku Praskim Prezydent Republiki Czeskiej, a więc Naczelny Dowódca Czeskich Sił Zbrojnych, wręcza nominacje na stopnie generalskie. Tego dnia prezydent tradycyjnie przyznaje też wybranym osobom odznaczenia państwowe Republiki Czeskiej: Order Białego Lwa, będący najwyższym odznaczeniem państwowym Republiki Czeskiej, Order Tomáša Garrigue Masaryka, Medal za Bohaterstwo oraz Medal za Zasługi. Organizacja tego typu uroczystości państwowych w Dniu Powstania Niepodległej Republiki Czechosłowackiej potwierdza ogromne znaczenie dwudziestolecia międzywojennego dla współczesnej czeskiej tożsamości narodowej i kultury politycznej.

Dzień Walki o Wolność i Demokrację i Międzynarodowy Dzień Studentów (Den boje za svobodu a demokracii a Mezinárodní den studentstva) obchodzony jest 17 listopada. Święto upamiętnia dwa wydarzenia z historii XX w. związane ze studentami czeskich uniwersytetów. Pierwsze wydarzenie związane jest z pamięcią o protestach studentów wobec nazistowskich Niemiec, okupujących wówczas tereny dzisiejszej Republiki Czeskiej. Święto to w sposób szczególny upamiętnia Jana Opletala, który wraz z wieloma innymi studentami 28 października 1939 r., w 21 rocznicę utworzenia niepodległej Czechosłowacji, wziął udział w antynazistowskiej manifestacji, która miała miejsce w okupowanej przez Niemców Pradze. Opletal został postrzelony i po 2 tygo-

dniach zmarł. Uroczystości żałobne ku jego czci z 15 listopada przerodziły się w kolejną antynazistowską manifestację. Jej konsekwencją było stracenie 17 listopada 1939 r. dziewięciu studentów i członków organizacji studenckich. Aresztowano około 1200 studentów i wywieziono ich do niemieckich obozów koncentracyjnych. W ramach represji niemiecki protektor Czech i Moraw Konstantin von Neurath nakazał zamknąć wszystkie czeskie uniwersytety. Drugie wydarzenie wiąże się z dniem 17 listopada 1989 r., kiedy legalne obchody 50. rocznicy opisanych wyżej wydarzeń przekształciły się w demonstrację przeciwko reżimowi komunistycznemu, która stała się początkiem aksamitnej rewolucji. Z tego powodu współcześnie Dzień Walki o Wolność i Demokrację i Międzynarodowy Dzień Studentów jest postrzegany jako święto upamiętniające koniec komunizmu.

Dni pamięci obchodzone w Republice Czeskiej, ustanowione ustawą z 2000 r., w zdecydowanej większości poświęcone są wydarzeniom i osobom z XX w. Można podzielić je na trzy główne kategorie. Pierwsza z nich to opór czeskiego społeczeństwa przeciwko nazizmowi i komunizmowi: Dzień Pamięci o Janie Palachu, Powstanie Majowe Narodu Czeskiego, Dzień Narodowego Oporu. Druga to upamiętnienie ofiar dwudziestowiecznych reżimów: Dzień Pamięci o Zagładzie Ofiar z Obozu Terezin w Auschwitz-Birkenau, Dzień Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego, Dzień Pamięci o Ofiarach Zagłady Wsi Lidice, Dzień Pamięci o Ofiarach Inwazji i Następującej po Niej Okupacji przez Wojska

Układu Warszawskiego. Trzecia kategoria to dni pamięci będące wynikiem tzw. procesu europeizacji czeskiej pamięci zbiorowej: Dzień Pamięci o Holokauście i Zapobieganiu Zbrodniom przeciwko Ludzkości czy też Dzień Weteranów Wojennych. Takie dni pamięci obchodzone są w wielu państwach europejskich.

Sposób celebracji przedstawionych wyżej świąt państwowych i dni pamięci pokazuje, że kluczowe miejsce w czeskiej pamięci zbiorowej i czeskiej tożsamości narodowej zajmuje Pierwsza Republika Czechosłowacka. To właśnie Dzień Powstania Niepodległej Republiki Czechosłowackiej jest postrzegany przez władze jako najważniejsze święto państwowe, na co wskazuje ranga uroczystości organizowanych każdego roku. Wniosek ten znajduje potwierdzenie w czeskiej konstytucji, która upatruje źródła nowoczesnego państwa czeskiego w dwudziestoleciu międzywojennym, zwłaszcza w okresie sprawowania władzy przez Tomáša Garrigue Masaryka. Pierwsza Czechosłowacja była podstawowym punktem odniesienia dla tworzącej się po 1989 r. czeskiej tożsamości narodowej i źródłem odwołań dla uczestników czeskiej sceny politycznej. Do postaci Masaryka i jego myśli politycznej szczególnie często nawiązywał Václav Havel, który kreował swój wizerunek jako prezydenta-filozofa. W taki sposób w pamięci zbiorowej Czechów zapisał się właśnie Masaryk. Odwoływanie się do tradycji i myśli politycznej z lat 1918-1938 było charakterystyczne także dla innych czeskich polityków, w tym również Václava Klauza,

premiera Republiki Czeskiej w latach 1992-1998, następnie prezydenta w okresie 2003-2013¹⁵.

O wadze dziedzictwa Pierwszej Republiki Czechosłowackiej świadczy również debata publiczna rozgorzała po propozycji prezydenta Václava Havla, który w 1990 r. na posiedzeniu parlamentu zgłosił projekt zmiany zarówno nazwy państwa z Socjalistyczna Republika Czechosłowacka na Republika Czechosłowacka, jak i symboliki państwowej. Zmiana to polegała nie tylko na usunięciu przymiotnika, ale oznaczała także powrót do nazwy z lat 1918-1938, na co z kolei nie chcieli zgodzić się Słowacy. Okres Pierwszej Republiki Czechosłowackiej kojarzył się Słowakom z państwem unitarnym i obowiązującą wówczas ideologią istnienia jednego narodu czechosłowackiego. Słowacy argumentowali, że od 1968 r. państwo jest federacją, co odzwierciedla zapis Czecho-Słowacja, co z kolei stało się powodem protestu Czechów, gdyż taki zapis pojawił się po ogłoszeniu słowackiej autonomii w 1938 r., a więc po dyktacie monachijskim. Ostatecznie po sporze trwającym trzy miesiące przyjęto rozwiązanie kompromisowe. Pełna nazwa państwa brzmiała Czeska i Słowacka Republika Federacyjna, zaś wersja skrócona Czecho-Słowacja lub Czecho-Słowacja¹⁶. Jednocześnie w języku potocznym w każdym kraju posługiwano się preferowanymi

---

¹⁵ A. Burakowski, A. Gubrynowicz, P. Ukielski, 1989. *Jesień narodów*, Warszawa 2021, s. 423.

¹⁶ *Ibidem*, s. 420.

przez dane społeczeństwo nazwami, w Czechach – Republika Czechosłowacka, na Słowacji – Czecho-Słowacja.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat w sposób szczególny obchodzi się także Dzień Pamięci o Janie Palachu oraz Dzień Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego, kiedy w sposób szczególny upamiętnia się postać Milady Horákové. Jan Palach po 1989 r. stał się symbolem czeskiego sprzeciwu wobec ideologii komunistycznej. Jego postać jest szeroko wykorzystywana w czeskiej polityce pamięci po 1989 r. Choć czeskie władze współcześnie raczej rzadko decydują się na fundację pomników, to memoriałów poświęconych Palachowi jest stosunkowo dużo i ciągle powstają nowe. Tablice pamiątkowe lub pomniki po 1989 r. odsłonięto m.in. w rodzinnej miejscowości Palacha – Všetaty, w Mělníku, gdzie uczęszczał do szkoły, na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola, gdzie studiował, oraz przy gmachu Muzeum Narodowego.

Szczególnym orędownikiem podtrzymywania pamięci o Janie Palachu był prezydent Václav Havel. W 1991 r. na jego prośbę w królewskich ogrodach na Zamku Praskim ustawiono pomnik poświęcony Palachowi – „Dom samobójcy i Dom matki samobójcy” (Dům sebevraha a Dům matky sebevraha). Pierwsza wersja tego nietypowego pomnika powstała w USA w 1986 r. według projektu amerykańskiego architekta czeskiego pochodzenia, Johna Hajduka, zainspirowanego wierszem Davida Shapiro „Pogrzeb Jana Palacha”. Druga, wykonana z drewna, trafiła na Zamek Praski, a więc do siedziby najpierw prezydenta Czechosłowacji, a następnie Re-

publiki Czeskiej. Monument stał tam przez dekadę, potem został usunięty z powodu złego stanu. W 2000 r. pojawiła się idea odtworzenia pomnika, jednak władze nie podjęły żadnych kroków w tym kierunku aż do 2014 r., kiedy dzieło trafiło pod kuratelę Galerii Miasta Pragi (Galerie hlavního města Prahy). W styczniu 2016 r. nowy pomnik, wykonany z metalu, ustawiono na placu Jana Palacha w Pradze¹⁷.

Pamięć zbiorowa o Janie Palachu jest budowana również przez dzieła kultury popularnej. Na przykład w 2013 r. premierę miał mini-serial „Gorejący krzew”, opowiadający o czeskim studencie, który dokonał aktu samospalenia. Serial wyreżyserowała Agnieszka Holland. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku Milady Horákovéj. W 2017 r. powstał film „Milada” w reżyserii Davida Mrnki. Zgodnie z tytułem, obraz opowiada o losach czeskiej polityczki, którą w 1950 r. podczas pokazowego procesu skazano na karę śmierci. Horákovéj postawiono sfigowane zarzuty o spisek i szpiegostwo. Film można było obejrzeć za pośrednictwem popularnej platformy streamingowej. Spotkał się z bardzo pozytywnym przyjęciem zarówno czeskiej, jak i międzynarodowej społeczności. Utrwalił wizerunek Horákovéj jako niezłomnej obrończyni demokracji oraz praw kobiet i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, za co poniosła najwyższą karę. Horáková,

---

¹⁷ Informacje o pomnikach i miejscach pamięci poświęconych Janowi Palachowi można odnaleźć na stronie internetowej: <http://www.janpalach.cz/pl/default/index>, będącej efektem multimedialnego projektu Uniwersytetu Karola w Pradze.

poniekąd także z powodu wpływu przywołanego filmu na opinię społeczną, reprezentuje w społeczeństwie czeskim ofiary komunizmu. W trakcie Dnia Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego, ustanowionego w rocznicę egzekucji Milady Horákovéj, mają miejsca liczne wydarzenia upamiętniające czeską polityczkę. Organizowane są one m.in. przez stowarzyszenie „Bez komunistów.cz” (Bez komunistů.cz), które prowadzi działalność edukacyjną skierowaną głównie do młodzieży oraz upamiętnia ofiary zbrodni totalitaryzmów. „Bez komunistów.cz” jest autorem symbolicznego upamiętnienia Horákovéj w postaci wstążki w czeskich barwach narodowych, która oplata kawałek konopnego sznurka. Symbol noszony jest w widocznym miejscu na ubraniu. Stowarzyszenie organizuje konferencje, warsztaty oraz happeningi. Kolejną formą upamiętnienia jest głódówka organizowana cyklicznie w Dniu Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego. W pierwszej, w 2013 r., brał udział m.in. Miloš Forman, czeski reżyser światowej sławy. Działalność stowarzyszenia ma kontekst polityczny. Jego przedstawiciele w trakcie uroczystości obchodzonych w czasie Dnia Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego wielokrotnie przypominali, że w Republice Czeskiej funkcjonuje partia komunistyczna, wciąż biorąca udział w życiu politycznym państwa. Likwi-

dacja Partii Komunistycznej Czech i Moraw jest jednym z celów inicjatywy¹⁸.

3. Główne tendencje w dyskursie politycznym odnoszącym się do przeszłości

Władze Republiki Czeskiej stosunkowo rzadko posługują się interpretacjami przeszłości w celu legitymizacji i uzasadniania podejmowanych działań. Pewnym odstępstwem od tej reguły były reakcje czeskich władz na konflikt rosyjsko-ukraiński. Aneksja Krymu przez Rosję była przez część przedstawicieli czeskich elit politycznych oraz społeczeństwo porównywana do zajęcia Czechosłowacji przez III Rzeszę Niemiecką. W obliczu pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę porównania do czeskiej historii powróciły. Czynił tak m.in. minister spraw zagranicznych Republiki Czeskiej Jan Lipavský (Czeska Partia Piratów), który kilkakrotnie porównał sytuację na Ukrainie do wydarzeń, jakie miały miejsce w 1968 r. w Czechosłowacji, gdy wojska Układu Warszawskiego wkroczyły na terytorium państwa. Taką opinię wyraził m.in. w czasie wizyty w Kijowie 7-8 lutego 2022 r., a więc jeszcze przed wybuchem wojny¹⁹. Postawa ta miała

---

¹⁸ Zob. profil „Bez komunistów.cz” w mediach społecznościowych: <https://www.facebook.com/Bezkomunistu.cz/> oraz ich stronę internetową: https://www.bezkomunistu.cz/?fbclid=IwAR3m-kNjcaZ7rkeYMySOll7WB-_huboXsECus9OjCpx-9NIQIWZbjNoTWS24 [01.11.2023].

¹⁹ Sz. Czarniecki, *Republika Czeska wobec agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę*, „Prace IEŚ”, nr 2, Lublin 2023, s. 14-15.

uzasadniać pomoc udzieloną przez władze Republiki Czeskiej Ukrainie²⁰.

W Republice Czeskiej przeszłość bywa okazjonalnie przedmiotem rywalizacji politycznej na linii partia rządząca – opozycja. Pokazał to m.in. spór o pomnik Iwana Koniewa, marszałka ZSRR, który dowodził wojskiem 1 Frontu Ukraińskiego podczas operacji praskiej w 1945 r., a zatem brał udział w wyzwoleniu Pragi. Pierwsze głosy nawołujące do zburzenia pomnika pojawiały się już na początku lat 90. na fali dekomunizacji przestrzeni publicznej. Problem ten systematycznie powracał podczas obrad władz samorządowych dzielnicy Praga 6, gdzie znajdował się pomnik. Był również przedmiotem wielu dyskusji na szczeblu ogólnopolskim i międzynarodowym. Budził liczne kontrowersje społeczne. Lokalni aktywiści kilkakrotnie zbierali podpisy pod petycją o usunięcie pomnika. W odpowiedzi na petycje powstawały kontrpetycje o pozostawienie pomnika. Monument niejednokrotnie oblewano farbą w kolorze różowym lub czerwonym. Rozważano przeniesienie pomnika do ogrodu przy Ambasadzie Federacji Rosyjskiej w Pradze lub umieszczenie go w muzeum, np. Muzeum Miasta Pragi. Za pozostawieniem pomnika wiele razy opowiadał się prezydent Czech Miloš Zeman, który szczególnie dobitnie podkreślał to przed swoją wizytą w Rosji w 2017 r. Spór wokół memoriału nasilił się w drugiej połowie 2019 r. Ostatecznie

---

²⁰ Zob. szerzej: *ibidem*.

3 kwietnia 2020 r., w czasie pierwszej fali pandemii koronawirusa, pomnik marszałka Koniewa zdemontowano. Usunięcie pomnika spotkało się ze zdecydowaną krytyką ze strony Rosji²¹.

Demontaż pomnika Koniewa i towarzysząca mu debata publiczna były skutkiem historycznych i aktualnych stosunków czesko-rosyjskich. Niemniej jednak istotnym czynnikiem była różnica w podejściu do Rosji pomiędzy ówczesnymi władzami państwowymi – prezydentem Milošem Zemanem i premierem Andrejem Babišem, a opozycją, którą reprezentowały władze samorządowe Pragi – Czeska Partia Piratów, Spojené síly pro Prahu (TOP 09 oraz Burmistrzowie i Niezależni) oraz ruch miejski Praha sobě. W 2020 r. władze samorządowe Pragi wielokrotnie podejmowały symboliczne kroki, które wskazywały na ich negatywny stosunek do Rosji, zwłaszcza w zakresie łamania praw człowieka przez to państwo. Przykładem takiego działania było nadanie placowi przy Ambasadzie Federacji Rosyjskiej imienia Borysa Niemcowa. Tego samego dnia jednej z praskich promenad nadano imię Anny Politkowskiej.

Rozbiórka pomnika Koniewa potwierdziła krytyczne stanowisko ówczesnej opozycji wobec polityki Federacji Rosyjskiej i jej wpływów w Republice Czeskiej. Równocześnie

---

²¹ A. Tatarenko, *Demontaż pomnika marszałka Koniewa w Pradze: kryzys w relacjach czesko-rosyjskich*, „Komentarze IES”, nr 166, 2020, <https://ies.lublin.pl/komentarze/demontaz-pomnika-marszalka-koniewa-w-pradze-kryzys-w-relacjach-czesko-rosyjskich/> [04.09.2023].

działania podjęte przez opozycję pokazywały, że przyjmuje ona odmienne stanowisko wobec Rosji aniżeli premier Andrej Babiš i prezydent Miloš Zeman. Pozwoliło to ówczesnej czeskiej opozycji na utrzymanie poparcia proeuropejskich, antyrosyjskich wyborów²².

W Republice Czeskiej do debaty publicznej często powraca temat współpracy lub przynależności do Komunistycznej Partii Czechosłowacji (KSČ) znanych osób czeskiego świata polityki i kultury. W ciągu ostatnich kilkunastu lat problem ten dotyczył m.in. Jana Kavana, ministra spraw zagranicznych (1998-2002) i przewodniczącego Zgromadzenia Ogólnego ONZ (2002-2003), piosenkarza Jaromía Nohavicy czy też pisarza Milana Kundery. Jan Kavan, mimo że został oczyszczony z zarzutów współpracy z KSČ, przez opinię publiczną jest oceniany niejednoznacznie. Nohavica przyznał się do współpracy, jednak podkreślał, że „swoimi informacjami nikomu nie zaszkodził”. Z kolei Milan Kundera – oskarżony o donos, w wyniku którego w 1950 r. pilot Miroslav Dvořáček został skazany na 22 lata ciężkiego obozu, z których ponad 13 odsiedział – zdecydowanie odrzucił oskarżenia. Warto dodać, że wraz z upływem czasu maleje kontrowersyjność współpracy z komunistycznymi służbami bezpieczeństwa,

---

²² Zob. szerzej: Sz. Czarnecki, *Czechy: polityka miejska Pragi w wymiarze międzynarodowym*, „Komentarze IEŚ”, nr 122, 2020, <https://ies.lublin.pl/komentarze/czechy-polityka-miejska-pragi-w-wymiarze-miedzynarodowym/> [04.09.2023].

choć nadal w dużej mierze zależy to od stopnia zaangażowania oraz reakcji na zarzuty osoby posądzanej o współpracę²³.

Pokazuje to przykład debaty wokół przynależności do KSČ Petra Pavla, która toczyła się w czasie kampanii przed wyborami prezydenckimi w Republice Czeskiej w 2023 r. Pavel zgłosił się do KSČ w 1983 r. i po dwuletnim okresie kandydowania został przyjęty do partii w 1985 r. Następnie przewodniczył jednej z jej komórek. Petr Pavel jednoznacznie ocenił swoją aktywność w partii jako błąd. Jednocześnie wyborcy, których przychylność stopniowo zyskiwał, uznali, że przedstawiciele pokolenia Pavla często byli w taki lub inny sposób związani z komunizmem. W ostatecznym rozrachunku przynależność Pavla do partii komunistycznej miała niewielki wpływ na stosunek Czechów do jego kandydatury, a nawet – paradoksalnie – w pewnym stopniu wzmocniła jego wizerunek „jednego z nas”²⁴.

4. Instytucjonalizacja pamięci – muzea, instytut pamięci narodowej

W Republice Czeskiej głównymi aktorami polityki pamięci są instytucje pożytku publicznego, instytucje edukacji publicznej, sektor NGO i sfera kultury. Finansowane są one zarówno z budżetu państwa, budżetów samorządowych,

---

²³ A. Burakowski, A. Gubrynowicz, P. Ukielski, op. cit., s. 416.

²⁴ A. Tatarenko, *Decydująca faza kampanii prezydenckiej w Republice Czeskiej*, „Komentarze IEŚ”, nr 767, 2023, <https://ies.lublin.pl/komentarze/decydujaca-faza-kampanii-prezydenckiej-w-republice-czeskiej/> [04.09.2023].

jak i innych środków (granty, donacje). W efekcie na czeską pamięć zbiorową po 1989 r. największy wpływ miała działalność obywatelska, publicystyka, kinematografia, teatr, a także oddolnie tworzone instytucje i stowarzyszenia podejmujące tematykę przeszłości. Jednocześnie wiązało się to z pewnymi zagrożeniami, jak np. uboga oferta instytucji publicznych, których aktywności odnoszą się do popularyzacji wiedzy o przeszłości, jak np. muzea historyczne.

Muzeum Narodowe w Pradze

Pewnym wyjątkiem od tej reguły jest Muzeum Narodowe w Pradze. Powstało w 1818 r. i w pierwszym okresie działalności było ściśle związane z czeskim przebudzeniem narodowym, co odzwierciedlała jego ówczesna nazwa – Muzeum Patriotyczne. Po 1989 r. muzeum przez wiele lat borykało się z problemami finansowymi, co przekładało się na niezbyt interesującą ofertę. Ekspozycje były niespójne. Zabytkowy budynek pełnił jednocześnie rolę muzeum historii naturalnej (pierwotnie zbiory czeskiej arystokracji) i panteonu. Projekt remontu muzeum został zatwierdzony w 2006 r., po czym w wyniku zmiany władzy w Republice Czeskiej został wstrzymany. Renowacja gmachu głównego połączona z rozbudową muzeum ostatecznie rozpoczęła się w 2011 r. Muzeum Narodowe po remoncie otwarto dla zwiedzających 28 października 2018 r., a więc w 100. rocznicę ogłoszenia powstania Niepodległej Republiki Czechosłowackiej. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele władz państwowych,

w tym ówczesny premier Andrej Babiš, który renowację i rozbudowę muzeum przedstawił jako swój osobisty sukces.

Muzeum zachowało swój niespójny charakter i także obecnie łączy rolę muzeum historycznego i muzeum historii naturalnej. W 2021 r. otwarto w nim wystawę stałą poświęconą dziejom XX w. (Dějiny 20. století), konkretnie wydarzeniom, jakie zaszły w latach 1914-2004 na ziemiach czeskich. Wystawa porusza tematykę związaną z historią polityczną, prezentuje losy najważniejszych postaci dla historii współczesnej Republiki Czeskiej. Jednak w jej centrum znajduje się tzw. zwykły człowiek i to, jak jego losy kształtowały się w czasie wydarzeń historycznych o szczególnym znaczeniu (np. pierwsza czy druga wojna światowa), ale również to, jak wyglądała jego codzienność w zmieniających się realiach XX w. Muzeum Narodowe, podobnie jak inne czeskie muzea²⁵, w tym prywatne, jak praskie Muzeum Komunizmu, nie prowadzi działalności z zakresu polityki pamięci. Skupia swoje aktywności na edukacji i popularyzacji wiedzy o przeszłości²⁶. Muzeum Narodowe ma duże znaczenie dla czeskiej tożsamości zbiorowej. Jest postrzegane jako główna

---

²⁵ Podobną rolę pełni muzeum-miejsce pamięci w Lidicach, które skupia się na upamiętnianiu masakry ludności cywilnej w tej miejscowości dokonanej w 1942 r. przez nazistów, w tym ze szczególnym naciskiem na pamięć o ofiarach wśród dzieci, oraz na prowadzeniu badań.

²⁶ Z inicjatywy władz samorządowych powstał pomysł, aby w Pradze ufundować Muzeum Pamięci XX wieku, które miałyby pełnić rolę nowoczesnej placówki realizującej również zadania z zakresu polityki pamięci. Jak do tej pory planów tych nie urzeczywistniono.

instytucja państwowa chroniąca czeskie dziedzictwo historyczne i kulturowe.

Dom Jana Palacha

Jednym z oddziałów Muzeum Narodowego jest Dom Jana Palacha we Všetatech (Památník Jana Palacha). Jest to dom rodzinny Palacha, który został zakupiony przez Muzeum Narodowe w 2014 r. i zaadaptowany na miejsce pamięci. Otwarto je 9 października 2019 r. W uroczystości wzięli udział m.in. czeski minister kultury Lubomír Zaorálek, metropolita Pragi i prymas Republiki Czeskiej Dominik Duka, dyrektor czeskiego Muzeum Narodowego Michal Lukeš oraz była pierwsza dama Livia Klausová. Autorem wystawy jest historyk Petr Blažek.

Dom Jana Palacha jest przykładem muzeum-pomnika, a więc nowoczesnego muzeum narracyjnego. Jest to jedna z niewielu takich instytucji w Republice Czeskiej. Twórcy ekspozycji wykorzystali różne metody, połączyli tradycyjne ekspozycje z przekazem multimedialnym i nowoczesną scenografią. Dzięki takim rozwiązaniom cała struktura buduje narrację o losach Palacha i powojennej historii Czech oraz zaprasza zwiedzającego do refleksji nad tymi problemami poprzez oddziaływanie na jego emocje.

Jan Palach zajmuje ważne miejsce zarówno w pamięci zbiorowej Czechów, jak i w czeskiej polityce pamięci, o czym świadczy już sam zakup jego rodzinnego domu przez instytucję państwową. Powstanie muzeum-miejsca pamięci

wynikało nie tyle z potrzeby budowania pamięci o Palachu i jego czynie, ile z chęci ponownego opowiedzenia jego historii w nowej formie, dostosowanej po potrzeb współczesnego odbiorcy. Rolą przestrzeni we Všetatach jest przede wszystkim umożliwienie zwiedzającemu refleksji nad losem Palacha, przeżycie jego tragicznego losu, a więc wywołanie emocji. Miejsce to wpisuje się zatem w obowiązujące od kilkunastu lat trendy w muzealnictwie historycznym w Europie Środkowej. Celem nowoczesnych placówek jest nie tylko przekazanie wiedzy odbiorcy, ale również poruszenie go. W przypadku tworzenia muzeum-miejsca pamięci poświęconego Janowi Palachowi nie bez znaczenia były także powody praktyczne. Dom rodzinny Palacha, czeskiego bohatera narodowego, popadał w ruinę i konieczne było podjęcie działań, które uchroniłyby go przed zniszczeniem²⁷.

---

²⁷ Zob. szerzej: A. Tatarenko, *Jan Palach w czeskiej polityce historycznej: miejsce pamięci we Všetatach*, „Komentarze IeŚ”, nr 72, 2019, <https://ies.lublin.pl/komentarze/jan-palach-w-czeskiej-polityce-historycznej-miejsce-pamieci-we-vsetatach/> [09.09.2023].

Instytut Badania Reżimów Totalitarnych (Ústav pro studium totalitních režimů, ÚSTR)

Powstanie instytucji, która byłaby odpowiednikiem polskiego Instytutu Pamięci Narodowej, budziło w Republice Czeskiej wiele kontrowersji. Projekt ustawy w 2005 r. zgłosiła grupa 19 senatorów. Spotkał się on z krytyką, zwłaszcza lewicy, zarówno tej o komunistycznych korzeniach, jak i socjaldemokracji. Jednak mimo sprzeciwu wyrażanego przez polityków, parlament Republiki Czeskiej w 2007 r. powołał Instytut Badania Reżimów Totalitarnych²⁸. ÚSTR swoją kompetencją obejmuje niemiecką okupację z lat 1938-1945 oraz władzę komunistów w latach 1948-1989. Zaraz po powstaniu Instytutu grupa posłów z Komunistycznej Partii Czech i Moraw oraz Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej skierowała do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o likwidację ÚSTR jako instytucji upolityczniającej debatę historyczną i ograniczającej wolność badań. Przedmiotem krytyki była także sama nazwa. Wskazywano, że władza komunistów nie miała charakteru totalitarnego. Trybunał Konstytucyjny odrzucił wniosek, jednak nie zakończyło to problemów, z jakimi na przestrzeni lat zmagał się ÚSTR. Były nimi kwestie finansowania i problemy lokalowe oraz przede wszystkim zarzuty

---

²⁸ Zákon č. 181/2007 Sb., *Zákon o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů*, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2007-181> [05.09.2023].

upolityczniania działalności²⁹. Jednakże w ostatnich latach krytyka ÚSTR z tego powodu przycichła.

Obecnie Instytut Badania Reżimów Totalitarnych zasadniczo nie realizuje zadań z zakresu polityki pamięci. Instytucja ta udostępnia zbiory dokumentów, skupia się na działalności edukacyjnej i prowadzeniu badań. Organizuje uroczystości rocznicowe wydarzeń z historii najnowszej Republiki Czeskiej, np. Praskiej Wiosny, oraz wystawy czasowe. Często współpracuje z innymi instytucjami. ÚSTR prowadzi także działalność wydawniczą oraz edukacyjną (seminaria dla nauczycieli, lekcje pozaszkolne dla dzieci i młodzieży). Aktywności Instytutu nie są podporządkowane bieżącej agendzie politycznej. Mają też niewielki wpływ na kształtowanie pamięci zbiorowej czeskiego społeczeństwa. Należy podkreślić, że oferta ÚSTR jest jednak mało atrakcyjna dla szerokiej publiczności. Działania z zakresu historii publicznej zazwyczaj realizowane są przy użyciu tradycyjnych środków przekazu, które nie trafiają do odbiorców. Na mało atrakcyjną ofertę ÚSTR wpływają także kwestie związane z brakiem środków finansowych i problemami lokalowymi. Przez pewien czas poszukiwano lokalu, który dodałby instytucji prestiżu. Jednak ograniczeniem w tej kwestii była zwarta, zabytkowa zabudowa Pragi. Obecnie trwają prace nad nową siedzibą ÚSTR. Ponadto problemem ÚSTR jest zbyt mała społeczna rozpoznawalność. Instytucja ta cze-

---

²⁹ P. Ukielski, op. cit., s. 151-153.

skiemu odbiorcy kojarzy się przede wszystkim z archiwum okresu komunistycznej Czechosłowacji.

5. Historia publiczna

W czeskiej przestrzeni publicznej dyskursem o przeszłości zajmują się przede wszystkim organizacje pozarządowe. W zdecydowanej większości powstały one w wyniku oddolnych inicjatyw. Ich działalność nie jest podporządkowana bieżącej agendzie politycznej, jak ma to miejsce np. na Węgrzech. Jednakże mają one bardzo duży wpływ na kształtowanie pamięci zbiorowej czeskiego społeczeństwa. Aktywności prowadzone przez te instytucje należy wpisać w zakres historii publicznej. Organizują debaty i spotkania, jak również wystawy, w tym plenerowe, które często podróżują po wielu czeskich miastach, ale też są obecne za granicą. Wydają publikacje oraz nagrywają podcasty i filmy edukacyjne. Działalność tych instytucji kierowana jest do ogółu społeczeństwa, choć w sposób szczególny do uczniów szkół różnych szczebli oraz nauczycieli. Ich źródła finansowania są różne – granty i dotacje państwowe, darowizny, regularne wpłaty od darczyńców oraz zbiórki. Najważniejszym ośrodkiem historii publicznej działającym w Republice Czeskiej jest organizacja Post Bellum.

Post Bellum

Wśród czeskich organizacji non profit zajmujących się przeszłością w przestrzeni publicznej wiodącą rolę odgrywa

Post Bellum. Zostało założone w 2001 r. przez grupę czeskich dziennikarzy i historyków. Jego głównym zadaniem jest nagrywanie i archiwizacja wspomnień świadków wydarzeń historycznych, prowadzenie badań oraz upamiętnianie wydarzeń z historii XX w. Działa w oparciu o metodę historii mówionej. Flagowym projektem Post Bellum jest Pamięć Narodu (Paměť národa). Jest to archiwum społeczne – baza danych zawierająca relacje świadków, którą Post Bellum zarządza razem z Instytutem Badania Reżimów Totalitarnych i Czeskim Radiem (Český rozhlas). Źródła finansowania ośrodka są wielorakie. Post Bellum jest finansowane z budżetu państwa w przypadku Republiki Czeskiej oraz przez instytucje samorządowe w przypadku Republiki Słowackiej, a także z grantów międzynarodowych (np. Fundusz Wyszehradzki), przez osoby i firmy prywatne oraz ze zbiorów.

Post Bellum podejmuje liczne działania z zakresu historii publicznej. Organizuje warsztaty edukacyjne dla uczniów szkół podstawowych i średnich oraz studentów. Prowadzi portal internetowy „Nie poddaliśmy się” (My jsme to nevdali) przeznaczony dla odbiorców zainteresowanych nauczaniem historii najnowszej. Na portalu zamieszczone są autentyczne nagrania świadków, fotografie, opowiadania komiksowe, krótkie filmy animowane, reportaże radiowe na temat sześciu wydarzeń z najnowszej historii Republiki Czeskiej. Post Bellum, w ramach projektu Pamięć Narodu, nagrywa podcast (dostępny np. na portalu YouTube i Spotify), którego poszczególne odcinki poświęcone są aktu-

alnym wydarzeniom z odniesieniami do przeszłości. Post Bellum współpracuje także z Czeskim Radiem w ramach cyklu dokumentalnego „Opowieści z XX w.”³⁰ (Příběhy 20. století). Programy powstają na podstawie opowieści świadków, zamieszczonych na portalu Pamięć Narodu. Audycje transmitowane są regularnie, a kolejne odcinki poświęcane są indywidualnym opowieściom lub zjawiskom reżimu totalitarnego.

Post Bellum organizuje także objazdowe wystawy czasowe, które trafiają również do innych państw, np. Niemiec, Polski lub Słowacji. Przykładem takiego działania była wystawa „Pamięć wysiedlona. Wystawa wędrująca”. Opierała się na opowieściach 12 osób o przymusowej emigracji po drugiej wojnie światowej oraz o problemach, z którymi musiały się zmierzyć, ich uczuciach, emocjach i strachu. Materiały miały na celu przybliżenie realiów, z jakimi zetknęli się ludzie w 1945 r. Opowieści bohaterów wystawy opisują także historie 5 różnych krajów: tych, które trzeba było opuścić, i tych, które trzeba było poznać i w nich zamieszkać. Format wystawy został wybrany przez organizację Post Bellum z myślą o tych, którzy obecnie mają wolność w wyborze miejsca zamieszkania³¹.

---

³⁰ Zob. <https://plus.rozhlas.cz/pribehy-20-stoleti-6504756> [04.09.2023].

³¹ Materiały audiowizualne z wystawy udostępnione są na portalu YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=tlSReLMeNu8&list=PLCYd95V8zcMZSdD-4nnNRTOGG6obAwUv4U>.

II. Republika Słowacka

1. Wybrane akty prawne odwołujące się do przeszłości

W Republice Słowackiej, podobnie jak w Republice Czeskiej, polityce pamięci nie jest poświęcony konkretny dokument, który stanowiłby ramy dla prowadzonych działań odnoszących się do przeszłości. Słowacy w szczegółowych aktach prawnych częściowo wzorowali się na czeskim ustawodawstwie, co widać zwłaszcza na przykładzie ustawy potępiającej system komunistyczny. Równoległe szereg problemów odnoszących się do przeszłości, jak np. kalendarz świąt państwowych i dni pamięci, kwestia nazewnictwa przestrzeni publicznej, znalazło oryginalne rozwiązania. Potwierdza to również sposób przeprowadzenia lustracji na Słowacji. Pań-

stwo to nie kontynuowało procesu lustracyjnego, zapoczątkowanego w Czechosłowacji w 1990 r. Ustawa lustracyjna zgodnie z pierwotnym zapisem na Słowacji utraciła moc z końcem 1996 r.³².

Konstytucja Republiki Słowackiej

Obowiązująca na Słowacji konstytucja została przyjęta 1 września 1992 r. Była wielokrotnie nowelizowana. W preambule odwołano się do politycznego i kulturalnego dziedzictwa przodków i stuletnich doświadczeń w walce o byt narodowy i państwowość słowacką. Władze Słowacji we wstępie do ustawy zasadniczej przywołały „cyrylo-metodyjskie dziedzictwo duchowe i historyczną spuściznę Wielkich Moraw”³³. Misja św. Cyryla i Metodego na Słowacji postrzegana jest w wymiarze zarówno religijnym, jak i politycznym, jako wzmocnienie pozycji Wielkich Moraw, poprzez przetłumaczenie liturgii na język staro-cerkiewno-słowiański. Działalność świętych miała ogromny wpływ na rozwój kultury Słowian, a więc także Słowaków, zwłaszcza w zakresie rozwoju piśmiennictwa. Na Słowacji podkreśla się także humanizm działalności św. Cyryla i Metodego, brak uprzedzeń i wiarę w równość ludzi³⁴.

---

³² Zob. szerzej: A. Burakowski, A. Gubrynowicz, P. Ukielski, op. cit., s. 412-413.

³³ Konstytucja Republiki Słowackiej, <http://libr.sejm.gov.pl/tekoi/txt/konst/slowackja.html> [24.10.2023].

³⁴ Zob. np. K. Valovičová, Čaputová: *Posolstvo Cyrila a Metoda je aktuálne dodnes, svojím presvedčením o rovnoprávnosti ľudí a národov predbehli dobu*,

Z kolei przywołanie Wielkich Moraw w preambule jest odzwierciedleniem pewnej tendencji wśród część elit politycznych oraz przedstawicieli środowiska historyków, którzy poszukują w tym państwie źródła państwowości słowackiej i początków słowackiej kultury politycznej. Innym wyrazem takiego działania było odsłonięcie w czerwcu 2010 r. na Zamku Bratysławskim, a więc w siedzibie prezydenta Słowacji, pomnika króla Świętopełka (Svätopluk) o monumentalnych rozmiarach (jego wysokość to 7,80 m). Podczas uroczystości odsłonięcia, która odbyła się na tydzień przed wyborami parlamentarnymi, ówczesny premier Słowacji Robert Fico powiedział: „Świętopełk był tu długo przed św. Stefanem i św. Wacławem”. Stwierdzenie to miało na celu postawienie znaku równości pomiędzy długością tradycji politycznych Słowacji oraz Węgier i Republiki Czeskiej.

Podobnie jak w przypadku Republiki Czeskiej, także w konstytucji Republiki Słowackiej ważne miejsce zajmują demokratyczne wartości i poszanowanie praw człowieka. Jednakże w przeciwieństwie do czeskiej ustawy zasadniczej nie są one w żaden sposób powiązane z okresem Pierwszej Republiki Czechosłowackiej. Konstytucja Republiki Słowackiej jest pozbawiona jakichkolwiek odniesień do wspólnego, nowoczesnego dziedzictwa relacji słowacko-czeskich.

„SitaWebnoviny”, 05.07.2023, <https://sita.sk/caputova-posolstvo-cyrila-a-metoda-je-aktualne-dodnes-svojim-presvedcenim-o-rovnopravnosti-ludi-a-narodov-predbehli-dobu/> [11.09.2023].

Ustawa w sprawie niemoralności i nielegalności ustroju komunistycznego

W kwietniu 1996 r. Rada Narodowa Republiki Słowackiej przyjęła ustawę potępiającą reżim obowiązujący na Słowacji w okresie od 25 lutego 1948 r. do 17 listopada 1989 r., oparty na ideologii komunistycznej (*Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému*). W dokumencie podkreślono, że Komunistyczna Partia Czechosłowacji i jej oddział Komunistyczna Partia Słowacji są odpowiedzialne za umyślne łamanie praw człowieka, terror, przestępstwa sądowe popełniane w procesach politycznych, dewastację gospodarki, zniszczenie tradycyjnych zasad prawa własności oraz za wykorzystywanie oświaty, nauki i kultury do celów politycznych i ideologicznych³⁵. Dokument Rady Narodowej Republiki Słowackiej, podobnie jak czeska ustawa o bezprawności reżimu komunistycznego i oporze przeciw niemu, na której był wzorowany, stwierdza, że opór wobec reżimu komunistycznego był moralnie uzasadniony i godny szacunku. Reżim komunistyczny, jak i jego egzekutorzy, nie dał obywatelom możliwości swobodnego wyrażania swojej woli politycznej, dopuszczał się prześladowań, stosował brutalne metody oraz naruszył zasady państwa demokratycznego, traktaty międzynarodowe i prawa

---

³⁵ Zákon č. 125/1996 Z. z., *Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému*, <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1996-125/znenie-19960427> [24.10.2023].

własności. Warto dodać, że słowacki dokument potępiający komunizm został podpisany przez trzech polityków: Michala Kováča (ówczesny prezydent), Ivana Gašparoviča (ówczesny przewodniczący Rady Narodowej) i Vladimíra Mečiara (ówczesny premier), byłych członków Komunistycznej Partii Czechosłowacji³⁶.

Ustawa była nowelizowana w 2020 r. Obok wzmocnienia potępienia komunizmu, dodano pewne rozwiązania praktyczne, mianowicie zabroniono umieszczania tekstów, obrazów i symboli gloryfikujących i promujących reżim lub broniących reżimu opartego na ideologii komunistycznej czy też jego przedstawicieli na pomnikach i tablicach pamiątkowych. Chodzi tutaj o członków organów Komunistycznej Partii Czechosłowacji i Komunistycznej Partii Słowacji szczebla okręgowego i wyższego, członków organów bezpieczeństwa państwa, osoby, które popełniły zbrodnie komunistyczne, oraz osoby uważane za przedstawicieli reżimu. W przypadku wątpliwości, czy dana osoba jest uważana za przedstawiciela reżimu opartego na ideologii komunistycznej, właściwy organ powinien zwrócić się do Instytutu Pamięi Narodu na Słowacji, który ma obowiązek w terminie 90 dni przesłać w tej sprawie oświadczenie, w którym oceni także ewentualny sprzeciw ocenianej osoby wobec reżimu komunistycznego³⁷.

---

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

2. Święta państwowe i dni pamięci

Władze Słowacji, w przeciwieństwie do władz Republiki Czeskiej, dość szybko podjęły kwestię dostosowania kalendarza świąt państwowych i dni pamięci do nowych warunków wynikających z transformacji ustrojowej. Ustawa w tej sprawie została przyjęta przez Radę Narodową Republiki Słowackiej 20 października 1993 r. Była kilkakrotnie nowelizowana. Dokument ten, tak samo jak w Republice Czeskiej, zastąpił ustawę z 1951 r. W pierwszej wersji ustawy o świątach państwowych, dniach wolnych od pracy i dniach pamięci z 1993 r. znalazły się 4 święta państwowe (wolne od pracy): 1 stycznia – Dzień Powstania Republiki Słowackiej (Deň vzniku Slovenskej republiky), 5 lipca – Święto św. Cyryla i Metodego (Sviatok svätého Cyrila a svätého Metoda), 29 sierpnia – wybuch Słowackiego Powstania Narodowego (výročie Slovenského Národného Povstania) i 1 września – Dzień Konstytucji Republiki Słowackiej (Deň Ústavy Slovenskej Republiky). Taki wybór świąt państwowych pokazuje, że na początku lat 90. dla Słowaków najważniejsze było upamiętnianie wydarzeń związanych z samodzielnością państwową Słowacji. Jedynym świętem państwowym, które odwoływało się do wspólnego dziedzictwa historycznego Czechów i Słowaków, był dzień 5 lipca, poświęcony św. Cyrylowi i Metodemu. Dopiero z biegiem czasu do tego spisu dołączały także święta związane z historią Czechosłowacji. Pierwsze z nich wprowadzała nowelizacja z 2001 r. i był to Dzień Walki za Wolność i Demokrację (Deň boja za slobodu

a demokraciu), obchodzony 17 listopada, a więc tego samego dnia, co w Republice Czeskiej. Z kolei od 2021 r. Słowacy 28 października celebrują także święto państwowe z okazji Dnia Powstania Niepodległego Państwa Czesko-Słowackiego (Deň vzniku samostatného česko-slovenského štátu), który wcześniej był dniem pamięci. W przeciwieństwie do pozostałych świąt państwowych nie jest to dzień wolny od pracy.

Ustawa w wersji z 1993 r. wprowadzała także 14 dni pamięci. Były to: 25 marca – Dzień Walki o Prawa Człowieka, 13 kwietnia – Dzień niesprawiedliwie ściganych, 4 maja – rocznica śmierci M. R. Štefánika, 8 maja – Dzień Zwycięstwa nad Faszyzmem, 7 czerwca – rocznica Memorandum Narodu Słowackiego, 5 lipca – Dzień Słowaków za Granicą, 17 lipca – rocznica Deklaracji Słowackiej Rady Narodowej o Suwerenności Republiki Słowackiej, 4 sierpnia – Dzień Macierzy Słowackiej, 19 września – Dzień Powstania Słowackiej Rady Narodowej, 6 października – Dzień Ofiar Dukli, 27 października – Dzień Tragedii w Czerniowcach, 30 października – rocznica Deklaracji Słowackiego Narodu, 31 października – Dzień Reformacji i 17 października – Dzień Walki przeciw Totalitaryzmom³⁸. Dzięki nowelizacji ustawy z 1996 r. do spisu dni pamięci dołączyła także rocznica urodzenia Ľudovíta Štúra, słowackiego pisarza i działacza narodowego, która

---

³⁸ 241/1993 Z. z., *Zákon Národnej Rady Slovenskej Republiky z 20. októbra 1993 o štátnych sviatkoch, dňoch pracovného pokoja a pamätných dňoch*, Časová verzia predpisu účinná od 27.10.1993 do 31.12.1993, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1993/241/19931027.html> [10.09.2023].

przypada na 29 października. Kolejne nowelizacje ustawy dodawały nowe dni pamięci. W obowiązującej obecnie ustawie z 2023 r. jest ich 23.

Wśród nich znajduje się Dzień Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego, który ustanowiono w 2020 r. Obchodzony jest 24 czerwca. Podobnie jak w Republice Czeskiej data ta wiąże się z losami niesprawiedliwie osądzonej osoby – Silvestera Krčmérego. 24 czerwca 1954 r. w sfabrykowanym procesie przed Sądem Wojskowym w Trenczynie, Krčméry został skazany na 14 lat więzienia za zdradę stanu. Odbывał karę w kilku więzieniach (m.in. w Bańskiej Bystrzycy). Jego upamiętnienie było efektem postulatu deputowanych partii OĽaNO o profilu konserwatywnym.

Z okazji pierwszych obchodów Dnia Pamięci o Ofiarach Reżimu Komunistycznego, 24 czerwca 2021 r. w Koszycach otwarto Muzeum Ofiar Komunizmu. W tym samym roku kalendarz dni pamięci wzbogacił się o Dzień Pamięci o Ofiarach Okupacji Czechosłowacji w 1968 r., obchodzony 21 sierpnia. Zwolennicy wprowadzonych zmian wyjaśniali, że 24 czerwca 1954 r. oraz 21 sierpnia 1968 r. to dwie kluczowe daty definiujące okres komunistycznej Czechosłowacji. Nowelizację poparła zdecydowana większość parlamentarzystów (228 parlamentarzystów głosowało za, dziesięciu wstrzymało się od głosu, czterech było przeciw), co pokazuje społeczny konsensus w tej kwestii.

Mimo wielu wspólnych wydarzeń z dziejów Republiki Czeskiej i Słowackiej, co znajduje odzwierciedlenie w struk-

turze świąt państwowych i dni pamięci, Słowacy przypisują upamiętnieniom odmienne znaczenie niż Czesi. Potwierdza to przykład obchodów Dnia Powstania Republiki Słowackiej (Deň vzniku Slovenskej republiky). W odróżnieniu od Czechów, Słowacy celebrują to święto w sposób szczególny, podkreślający, że to właśnie 1 stycznia 1993 r. Republika Słowacka zaczęła pisać swoją historię. W telewizji, radiu i prasie pojawiają się wówczas okolicznościowe treści związane z dziejami Słowacji. Organizowane są uroczystości państwowe na zamku w Bratysławie, siedzibie prezydenta Republiki Słowackiej. Szczególnie doniośle obchodzono okrągłą, 30. rocznicę powstania Republiki Słowackiej. W jubileuszu, zorganizowanym przez władze państwowe, wzięli udział przedstawiciele innych państw, w tym prezydent Polski Andrzej Duda, prezydent Austrii Alexander Van der Bellen oraz – co wymaga podkreślenia z uwagi na równoległe święto – ówczesny prezydent Republiki Czeskiej Miloš Zeman.

Corocznie, 5 lipca, na pamiątkę symbolicznej rocznicy przybycia misjonarzy na tereny Wielkich Moraw, Słowacy obchodzą święto św. Cyryla i Metodego (sviatok svätého Cyrila a svätého Metoda). Oficjalne obchody odbywają się zazwyczaj w Nitrze. Święto to jest ważne dla Słowaków, zwłaszcza przedstawiciele starszych pokoleń, również z uwagi na jego religijny charakter, choć należy podkreślić, iż w Kościele Katolickim i Cerkwi Prawosławnej święto Cyryla i Metodego obchodzi się w innym terminie, 14 lutego. O znaczeniu św. Cyryla i Metodego dla tożsamości narodo-

wej Słowaków świadczy odwołanie się do ich dziedzictwa duchowego w konstytucji Republiki Słowackiej. Wagę tę potwierdza także przykład uczczenia 1150. rocznicy przybycia św. Cyryla i Metodego do Wielkich Moraw. Narodowy Bank Słowacji (NBS) przygotował wówczas pamiątkową monetę o nominale 2 euro. Komisja Europejska skrytykowała obecność symboli religijnych w projekcie monety, powołując się na art. 22 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, który zakłada neutralność religijną. Jednakże NBS nie uległ naciskom Komisji Europejskiej i na monecie pojawili się św. Cyryl i Metody z aureolami i krzyżami na ubraniach. Moneta została wyemitowana 5 lipca 2013 r.³⁹.

29 sierpnia obchodzony jest wybuch słowackiego powstania narodowego (výročie Slovenského národného povstania). Świąto to zajmuje bardzo ważne miejsce w kalendarzu symbolicznym Słowacji. Przez znaczną część Słowaków postrzegane jest wręcz jako najważniejsze święto narodowe. Samo powstanie jest oceniane przez Słowaków jako najbardziej pozytywne wydarzenie w historii współczesnej Słowacji⁴⁰. Oficjalne obchody państwowe odbywają się w Bańskiej Bystrzycy, na terenie Miejsca Pamięci Słowackie-

³⁹ TASR, *SR na žiadosť z Bruselu odstráni náboženské symboly z mince*, „Pravda”, 21.11.2012, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/251928-sr-na-ziadosť-z-bruselu-odstrani-nabozenske-symboly-z-mince/>.

⁴⁰ Slovenská Akadémia Vied, *Ponovembrový vývoj očami občanov SR a ČR*, https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=8526 [18.09.2023].

go Powstania Narodowego. Część upamiętnienia z udziałem najwyższych władz państwowych i przedstawicieli korpusu dyplomatycznego transmitowana jest w telewizji publicznej. W czasie uroczystości ma miejsce prezentacja Sił Zbrojnych Republiki Słowackiej – w formie pokazów statycznych i dynamicznych – oraz wydarzenia kulturalne. Warto dodać, że w 2023 r. Partia Smer zorganizowała własną wersję obchodów rocznicy słowackiego powstania narodowego. Miały one miejsce w Zvoleniu na Słowacji. W czasie uroczystości doszło do starć między zwolennikami i przeciwnikami pomocy udzielanej Ukrainie przez Słowację. Krytykowano również prezydent Słowacji Zuzanę Čaputovą. Ponadto na placu w centrum miasta powiewały flagi Związku Radzieckiego⁴¹.

Dzień Konstytucji Republiki Słowackiej (Deň Ústavy Slovenskej republiky) obchodzony jest 1 września. Święto to z biegiem czasu stało się dla Słowaków ważną okazją do celebracji ich kultury politycznej. Tego dnia parlament i Zamek Bratysławski są otwarte dla publiczności. W całym państwie mają miejsce liczne wydarzenia okolicznościowe, często organizowane przez Macierz Słowacką i podległe jej jednostki. Jednak z uwagi na to, że dwa dni wcześniej wypada rocznica wybuchu słowackiego powstania narodowego

---

⁴¹ ta3, *Smer zorganizoval svoju vlastnú verziu osláv. Na námestí v centre Zvolena viali aj vlajky Sovietskeho zväzu*, 29.08.2023, <https://www.ta3.com/clanok/272781/smer-zorganizoval-svoju-vlastnu-verziu-oslav-na-namesti-v-centre-zvolena-viali-aj-vlajky-sovietskeho-zvazu> [24.10.2023].

Słowacy łączą te dwa święta, dzięki czemu mogą korzystać z długiego weekendu.

28 października Słowacy obchodzą Dzień Powstania Niepodległego Państwa Czesko-Słowackiego (Deň vzniku samostatného česko-slovenského štátu). W przeciwieństwie do pozostałych świąt państwowych, dzień ten nie jest wolny od pracy. Obchody tego święta nie są celebrowane w sposób szczególny. Pozwala to wnioskować, że upamiętnianie rocznicy powstania międzywojennej Czechosłowacji ma dla Słowaków o wiele mniejsze znaczenie aniżeli dla Czechów, dla których jest to najważniejsze święto państwowe. Wynika to z ambiwalentności obrazu, jaki posiada Pierwsza Republika Czechosłowacka w pamięci zbiorowej Słowaków⁴². Zwłaszcza w latach 90., za czasów rządów Vladimíra Mečiara, Słowacy źródeł swojej kultury politycznej oraz tożsamości narodowej poszukiwali przede wszystkim w odległej historii, w tym we wspomnianych już kilkakrotnie Wielkich Morawach, jak również w okresie przebudzenia narodowego z połowy XIX w. Takie podejście wynikało przede wszystkim z chęci rekonstrukcji własnej tradycji politycznej bez bezpośrednich nawiązań do Czechosłowacji.

---

⁴² Wpływ na obraz przedwojennej Czechosłowacji w pamięci zbiorowej Słowaków miał szereg czynników, w tym komunistyczna propaganda, która przedstawiała Czechosłowację jako kapitalistyczne państwo, bazujące na wyzysku mas. Zob. L. Holy, *The little Czech and the great Czech Nation. National identity and the post-communist social transformation*, Cambridge 2013, s. 193.

Podobnie jak w Republice Czeskiej, także w Republice Słowackiej 17 listopada jest obchodzony jako Dzień Walki za Wolność i Demokrację (Deň boja za slobodu a demokraciu). Dzień ten w pamięci zbiorowej Słowaków zapisał się przede wszystkim jako początek aksamitnej rewolucji. Jej symbolami w pamięci Słowaków stały się piosenka Ivana Hoffmana „Obiecaliśmy sobie miłość” (Sľúbili sme si lasku), która była nieoficjalnym hymnem rewolucji, oraz towarzyszące jej dzwonenie kluczy, wyrażające niezadowolenie Słowaków. Święto to obecnie ma dość duże znaczenie dla Słowaków, ponieważ poprzez upadek reżimu komunistycznego zapoczątkowało proces ożywienia idei powstania samodzielnej Republiki Słowackiej⁴³. 17 listopada organizowane są uroczystości państwowe z udziałem przedstawicieli najwyższych władz. Równoległe wydarzenia, przeznaczone dla ogółu społeczeństwa, organizuje Instytut Pamięci Narodu na Słowacji. Specjalny program tego dnia ma również Muzeum Ofiar Komunizmu w Koszycach. Jednakże znaczna część społeczeństwa Słowacji posiada ambiwalentne podejście do tego święta, które wynika z raczej pozytywnej oceny tak poziomu życia w komunistycznej Czechosłowacji, jak i procesów modernizacyjnych, które zachodziły na Słowacji w tamtym okresie.

---

⁴³ P. Jašek, *Aksamitna rewolucja i upadek reżimu komunistycznego na Słowacji*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 1 (33), s. 230.

Kalendarz świąt państwowych i dni pamięci oraz sposoby ich celebracji pozwalają wnioskować, że Słowacy zdecydowali się na upamiętnienie tych wydarzeń i osób, które w jasny sposób podkreślają słowacką tożsamość narodową i niezależność państwa, jak np. Dzień Powstania Republiki Słowackiej, wybuch słowackiego powstania narodowego czy też Dzień Konstytucji Słowacji. Struktura świąt państwowych pokazuje, że Słowacy poszukują źródeł państwowości Słowacji w dziejach wczesnego średniowiecza. Świadczy o tym nie tylko odwołanie w konstytucji Republiki Słowackiej do Wielkich Moraw, ale także działania w przestrzeni publicznej.

3. Główne tendencje w dyskursie politycznym odnoszącym się do przeszłości

Przeszłość oraz jej interpretacje zasadniczo nie służą na Słowacji bieżącej agendzie politycznej, choć zdarzały się wyjątki, jak np. w czasie rządów Vladimíra Mečiaru i Roberta Fico. Podczas sprawowania funkcji premiera przez tych polityków, w obrębie słowackiego dyskursu tożsamościowego na znaczeniu zyskały odwołania do zmitologizowanego dziedzictwa słowackiego odrodzenia narodowego, któremu, wykorzystując dostępne władzy kanały komunikacji, próbowano nadać status obowiązującej ideologii⁴⁴.

---

⁴⁴ R. Majerek, *Repetycje i przewartościowania. Zagadnienie tradycji narodowej w dyskursie słowackim po 1989 r.*, „Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Kultury Słowian PAU” 2015, t. 11, s. 159.

W polityce pamięci realizowanej na Słowacji w ciągu ostatnich 30 lat można dostrzec trzy główne tendencje, manifestujące się w zarządzaniu przestrzenią publiczną, ustanawianiu świąt państwowych oraz w wypowiedziach przedstawicieli władz odnoszących się do przeszłości. Pierwszą z nich jest budowanie słowackiej tożsamości narodowej w opozycji do historii i kultury Węgier. Wynika to z brutalności madziaryzacji w XIX w., następnie silnego rewizjonizmu w okresie międzywojennym, a także z polityki pamięci prowadzonej przez Viktora Orbána, którą charakteryzują liczne nawiązania do Wielkich Węgier, obejmujących także ziemie słowackie. Drugą tendencją jest sprzeciw wobec postrzegania Słowacji jako części byłej Czechosłowacji. Taki sposób postrzegania państwa był charakterystyczny dla wizerunku Słowacji za granicą, w związku z czym działania mające mu przeciwdziałać były skierowane do społeczności międzynarodowej. Trzecim elementem jest głęboko zakorzeniony pozytywny stosunek Słowaków do Rosji. Wynika on m.in. z procesów modernizacyjnych, które zachodziły na ziemiach słowackich w okresie komunizmu. Ponadto Słowacja nie była obiektem bezpośredniej agresji ze strony Rosji, w przeciwieństwie do wielu innych państw Europy Środkowej. O pozytywnym stosunku Słowaków do Rosji świadczy fakt, że w licznych słowackich miastach, w tym w Bratysławie, znajdują się tzw. pomniki wdzięczności, a więc miejsca

pamięci poświęcone Armii Czerwonej⁴⁵. Stosunek Słowaków do Rosji tylko w pewnym stopniu zmieniła pełnoskalowa agresja tego państwa na Ukrainę. Społeczeństwo słowackie jest w tej kwestii silnie spolaryzowane, choć w pierwszych miesiącach po wybuchu wojny badania opinii publicznej pokazały spadek sympatii Słowaków do Rosji, zwłaszcza do prezydenta Władimira Putina⁴⁶.

Współcześnie pamięć zbiorowa Słowaków oraz słowacki dyskurs polityczny koncentrują się na wydarzeniach z historii XX w. Wśród nich wymienić należy zwłaszcza słowackie powstanie narodowe oraz lata drugiej wojny światowej. Szczególnie szeroko dyskutowanym okresem w dziejach Słowacji są lata 1939-1945, a więc czas funkcjonowania Pierwszej Republiki Słowackiej, państwa całkowicie uzależnionego od III Rzeszy, rządzonego przez prezydenta ks. Jozefa Tiso. Państwo Słowackie jest, także z perspektywy czasu, oceniane w różny sposób. Zdecydowana większość Słowaków nie uważa, że było to państwo demokratyczne, jednak podkreślają oni, że zapewniało Słowakom względny spokój w czasie drugiej wojny światowej (nie włączając w tę sytuację Żydów i Romów). Dla osób, które raczej pozytywnie postrzegają Państwo Słowackie, znaczenie ma także fakt, że była to pierwsza

⁴⁵ P. Ukielski, *Politics of history in Slovakia (1989-2018)*, „Institute of National Remembrance Review” 2020, nr 2, s. 206.

⁴⁶ Ł. Lewkowicz, *Słowacja wobec agresji Rosji na Ukrainę: kontekst społeczny*, „Komentarze IeS”, nr 789, 2023, <https://ies.lublin.pl/komentarze/slowacja-wobec-agresji-rosji-na-ukraine-kontekst-spoeczny/> [20.09.2023].

forma państwowości słowackiej, urzeczywistniająca dążenia Słowaków do niezależności. Z drugiej strony, Państwo Słowackie jest oskarżane o kolaborację z Niemcami, udział w Zagładzie Żydów oraz prześladowaniach Romów i Sinti⁴⁷.

O tym, że na Słowacji wciąż ścierają się te dwie przeciwstawne oceny Państwa Słowackiego, świadczy konflikt wokół ulicy noszącej imię Jozefa Tiso w miejscowości Varin na Słowacji. Przez wiele lat nazwa ulicy – Tisova – była przedmiotem sporów wśród lokalnej społeczności. W lipcu 2022 r. z wnioskiem do władz miejscowości o zmianę nazwy wystąpiła prokuratura. Radni odpowiedzieli wówczas, że chcą, żeby taka decyzja została podjęta w lokalnym referendum. Sprawa trafiła do Sądu Okręgowego w Żylinie. Kilka miesięcy później starosta miejscowości Varin stwierdził, że decyzja sądu zostanie uszanowana i wprowadzona w życie. Jednak mieszkańcy nie poparli tego stanowiska. Obecnie w sprawie wciąż trwają czynności, zaś sama ulica, która jest przedmiotem sporu, nadal nosi imię Josefa Tiso⁴⁸.

---

⁴⁷ P. Ukielski, op. cit., s. 208.

⁴⁸ Zob. Polsat, *Słowacja. Ulica nosi imię faszystowskiego przywódcy. Radni nie zgodzili się na zmianę nazwy*, 21.07.2022, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-07-21/slowacja-ulica-nosi-imie-faszystowskiego-przywodcy-radni-nie-zgodzili-sie-na-zmiane-nazwy/> [03.10.2023]; E. Štenclová, *Kauza Tisovej ulice vo Varine má pokračovanie: Obec už hovorí o možnej zmene jej názvu*, „Pravda”, 13.04.2023, <https://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/663614-kaucha-tisova-ulica-obec-uz-hovori-o-moznej-zmene-jej-nazvu/> [03.10.2023].

4. Instytucjonalizacja pamięci – muzea, instytut pamięci narodowej

Na Słowacji głównymi aktorami polityki pamięci są instytucje finansowane z budżetu państwa. Wśród nich należy wymienić przede wszystkim Instytut Pamięci Narodu oraz Słowackie Muzeum Narodowe. To one, wspólnie z innymi placówkami muzealnymi, jak np. Pomnik-Muzeum Słowackiego Powstania Narodowego⁴⁹, najsilniej oddziałują na pamięć zbiorową Słowaków.

Słowackie Muzeum Narodowe i jego oddział Muzeum Kultury Węgrów na Słowacji

Słowackie Muzeum Narodowe (Slovenské národné múzeum, SNM) to najważniejsza instytucja koncentrująca się na edukacji kulturalnej i historycznej Słowaków. Muzeum powstało w 1961 r., jednak historia jego zbiorów sięga końca XIX w. SNM zarządza 18 wyspecjalizowanymi muzeami, z których większość znajduje się poza Bratysławą. Wśród nich wymienić należy zwłaszcza: Muzeum Kultury Czechów na Słowacji w Martinie (Múzeum kultúry Čechov na Slovensku v Martine – dom manželov Horákovcov), Muzeum Kultury Węgrów na Słowacji (Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku), Muzeum Kultury Niemców Karpaccich (Múzeum kultúry kar-

---

⁴⁹ Pomnik-Muzeum Słowackiego Powstania Narodowego (Múzeum Slovenského národného povstania) w Bańskiej Bystrzycy ukończono w 1969 r. Z kolei w 2004 r. otwarto nową wystawę stałą poświęconą historii Słowacji w latach 1918-1948.

patských Nemcov v Nitrianskom Pravne), Muzeum Kultury Ukraińskiej w Svidniku (Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku), Muzeum Kultury Rusinów w Preszowie (Múzeum rusínskej kultúry v Prešove) oraz Muzeum Kultury Chorwatów na Słowacji (Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku v Bratislave – časť Devínska Nová Ves). Należy podkreślić, że oddziały te popularyzują wiedzę o historii i kulturze innych narodów mieszkających w przeszłości na terenie współczesnej Słowacji. Działalność tych placówek w dużej mierze ma charakter edukacyjny, jednak można w nich odnaleźć także przykłady aktywności z zakresu polityki pamięci. Jest to np. wystawa „Pozamieniane domy” (Vymenené domovy – Felcserélt otthonok), zrealizowana przez Muzeum Kultury Węgrów na Słowacji w 2016 r. Wystawa porusza problem przesiedleń po drugiej wojnie światowej⁵⁰.

Przesiedlenia na obszarze Słowacji były przez lata tematem tabu. Historycy zaczęli podejmować to zagadnienie w latach 80. XX w., jednak do debaty publicznej zostało wprowadzone dopiero w 2016 r., właśnie za sprawą wystawy „Pozamieniane domy”. Celem wystawy, według oficjalnych informacji, jest „zbudowanie pomnika dla osób, które były ofiarami przesiedleń po drugiej wojnie światowej, oraz przedstawienie ich osobistych doświadczeń i ich życia codzien-

---

⁵⁰ Muzeum Kultury Węgrów na Słowacji, <https://www.snm.sk/muzea-snm/muzeum-kultury-madarov-na-slovensku/muzeum-kultury-madarov-na-slovensku/o-muzeu> [23.09.2023].

nego”. Wystawa, zgodnie z tytułem, prezentuje przedmioty życia codziennego oraz elementy wyposażenia wnętrz domów, głównie węgierskich i słowackich. Integralną częścią narracji muzealnej były stanowiska multimedialne z opowieściami świadków, uzyskanymi dzięki metodzie historii mówionej. Kuratorzy wystawy nie zamierzali skupiać się wyłącznie na aspekcie bycia ofiarą, lecz przede wszystkim chcieli pokazać różne indywidualne historie i perspektywy, co dodatkowo podkreślało użycie różnych języków w narracji wystawy – słowackiego, węgierskiego i częściowo niemieckiego. To właśnie różnorodność głosów miała być podstawą przekazu narracji wystawy. Zdaniem wielu obserwatorów, to dzięki temu kuratorzy uniknęli przedstawiania „ofiar” i „sprawców” wydarzeń w ujęciu narodowym. Wystawa łączyła losy osób o różnym pochodzeniu. Warto podkreślić, że z dużą ostrożnością wypowiedziano się na temat sprawców, np. poprzez mówienie o „strategiach rządu czechosłowackiego” lub „decyzjach mocarstw sprzymierzonych” w opisach umieszczonych na ścianach. Dodatkowo wystawa zawierała także opisy pozytywnych doświadczeń w trakcie przesiedleń, np. pomocy i życzliwości uzyskanych od słowackich lub węgierskich sąsiadów. Wszystkie te elementy narracji wystawy wskazywały na uniwersalny charakter przesiedleń – jako doświadczenia, które w podobny sposób dotykały osoby o różnej narodowości. Sprawcą cierpień było zaś przede wszystkim bezosobowe państwo.

Wystawa została bardzo pozytywnie odebrana przez krytyków i zwiedzających. Wskazywano na to, że była ważnym krokiem na drodze słowacko-węgierskiego pojednania. Nie dokonywała swoistych rozliczeń z przeszłością – temat sprawców został *de facto* poza obszarem narracji muzealnej. Przypominało o nim tylko kilka eksponowanych na wystawie dokumentów – np. rozkazów zawierających nazwiska wyższych rangą oficerów, którzy byli odpowiedzialni za przesiedlenia. Wystawa, z uwagi na swój sukces oraz to, że rozpoczęła medialną debatę na temat słowackich i węgierskich doświadczeń po drugiej wojnie światowej, zmieniła swój status z czasowej na stałą. Ekspozycja „Vymenené domovy – Felcserélt otthonok” była ważnym krokiem w stronę poprawy słowacko-węgierskich relacji, które z uwagi na wspólne doświadczenia historyczne i agresywną politykę pamięci prowadzoną przez premiera Węgier Viktora Orbána narażone są na powracające konflikty. Co ważne, krok ten został poczyniony przez państwową instytucję kultury. Jednakże działania tego typu na gruncie historycznych relacji słowacko-węgierskich, poza wprowadzeniem na stałe wystawy do oferty SNM, nie były rozwijane.

Instytut Pamięci Narodu na Słowacji (Ústav pamäti národa, ÚPN)

Instytut Pamięci Narodu na Słowacji jest obecnie najważniejszą instytucją w tym państwie zajmującą się polityką pa-

mięci, w tym w zakresie zarówno wydawania rekomendacji, jak i implementacji pewnych rozwiązań ustalonych w porozumieniu z władzą. Powstał w 2002 r. Do jego głównych zadań należy gromadzenie, rejestrowanie, przechowywanie i udostępnianie dokumentów organów bezpieczeństwa III Rzeszy i Związku Radzieckiego oraz organów bezpieczeństwa Państwa Słowackiego i Czechosłowacji, wytworzonych w okresie od 18 kwietnia 1939 r. do 31 grudnia 1989 r. i dotyczących przestępstw popełnionych na osobach narodowości słowackiej lub obywatelach słowackich innych narodowości. ÚPN współpracuje z podobnymi instytucjami w Europie Środkowo-Wschodniej, a także z licznymi archiwami, instytucjami naukowymi i muzeami z całego świata. Wśród nich warto wymienić zwłaszcza polski Instytut Pamięci Narodowej, Muzeum Powstania Warszawskiego, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, US National Archives and Records Administration, Bibliotekę Kongresu, Open Society Archive czy też Federalne Archiwum Rosji. Aktywnie współdziała z instytucjami kultury i ambasadami Słowacji. Ponadto ÚPN konsultuje i wydaje opinie w sprawie zmiany nazw ulic i placów.

Rola ÚPN w kreowaniu słowackiej polityki pamięci obecnie jest bardzo duża. Po początkowych problemach we współpracy, w ciągu ostatnich kilku lat rekomendacje wydawane przez ÚPN często są wcielane w życie przez władze Słowacji. Na przykład Krajowa Rada Słowacka pozytywnie odniosła się do rekomendacji na temat przeprosin Żydów

słowackich za politykę antyżydowską prowadzoną przez Państwo Słowackie w czasie drugiej wojny światowej, które złożyły współczesne władze Słowacji⁵¹.

ÚPN prowadzi również działania z zakresu edukacji publicznej. Podobnie jak inne instytuty pamięci w regionie Europy Środkowo-Wschodniej, ÚPN w swojej ofercie posiada warsztaty i lekcje adresowane do uczniów i studentów. Przygotowuje także materiały edukacyjne dla nauczycieli, które dostępne są na stronie Instytutu.

5. Historia publiczna

Na Słowacji działania z zakresu historii publicznej realizowane są zarówno przez instytucje państwa, jak również przez organizacje pozarządowe. Aktywności takie powierzono ÚPN. Instytut prowadzi działalność edukacyjną i wydawniczą. Publikacje naukowe i popularnonaukowe umieszczane są w wolnym dostępie w wersji elektronicznej na oficjalnej stronie internetowej. Platforma ta zawiera szereg innych treści poświęconych dziejom historii współczesnej Słowacji, jak np. filmy dokumentalne oraz nagrania ze spotkań i z konferencji. Z uwagi na wspólną historię w okresie komunizmu oraz obecne silne relacje kulturalne pomiędzy Republiką Słowacką i Republiką Czeską, obszar Słowacji objęty jest

---

⁵¹ Zob. np. IPNtvPL, *Polityka pamięci i polityka historyczna: doświadczenie krajów Europy Śr-Wsch. okiem szefów instytucji*, Kongres Pamięci Narodowej, 13-15.04. 2023, https://www.youtube.com/watch?v=ZefWedZf_10 [22.10.2023].

także działalnością czeskiego ośrodka Post Bellum. Kolejną instytucją prowadzącą działania z zakresu historii publicznej jest Macierz Słowacka, obecnie działająca na mocy ustawy i finansowana z budżetu państwa, jednak powstała na bazie działań oddolnych i rozproszonych.

Macierz Słowacka

Instytucją realizującą zadania historii publicznej o największym zasięgu na Słowacji jest Macierz Słowacka (Matica slovenská). Jest to najstarsza na Słowacji organizacja kulturalno-oświatowa. Powstała w 1863 r., jednak w 1875 r. zdelegalizował ją rząd węgierski. Aktywność Macierzy wznowiono 1 stycznia 1919 r. Obecnie funkcjonowanie Macierzy reguluje Ustawa o Macierzy Słowackiej z 13 lutego 1997 r.⁵², na mocy której działa ona jako organizacja pożytku publicznego, instytucja narodowa, niezależna, ponadpartyjna, ponadwyznaniowa, naukowa i kulturalna.

Zgodnie z ustawą zadaniami tej organizacji są: pogłębianie pozytywnych relacji Słowaków ze swoją ojczyzną, a więc wzmacnianie dumy narodowej i patriotyzmu, aktywizacja narodowa i zjednoczenie wszystkich obywateli Słowacji bez względu na narodowość, religię, przynależność polityczną, w tym społeczności słowackiej za granicą, w interesie konsolidacji państwowości słowackiej. Jednym z celów Ma-

---

⁵² 68/1997 Z. z., ZÁKON z 13. februára 1997 o Matici slovenskej, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1997/68/> [15.09.2023].

cierzy jest także rozbudzanie i wzmacnianie świadomości narodowej Słowaków mieszkających za granicą, pogłębianie ich związków z państwowością słowacką. Priorytetowym elementem działalności Macierzy jest gromadzenie źródeł kultury i dziejów Słowacji, ich konserwacja, ochrona i udostępnianie. Instytucja ta współpracuje z innymi, podobnymi podmiotami za granicą, prowadzi działalność badawczą, wydawniczą, wystawienniczą oraz edukacyjną, zwłaszcza skierowaną do dzieci i młodzieży. Regularnie organizuje konferencje, seminaria i wykłady. Jej przedstawiciele biorą udział w upamiętnieniach wydarzeń i postaci ważnych z punktu widzenia dziejów i kultury Słowacji. Macierz Słowacka finansowana jest z subsydiów i dotacji celowych z budżetu państwa Republiki Słowackiej. Od 2023 r. jej roczny budżet wynosi 1 500 000 euro⁵³.

Aktualnie w ramach Macierzy Słowackiej działa 505 lokalnych związków i 240 zespołów folklorystycznych. Ich aktywności często wiążą się właśnie z folklorem. Mają one istotny wpływ na zainteresowanie Słowaków przeszłością. W przeciwieństwie do Instytutu Pamięci Narodu na Słowacji działalność Macierzy nie obejmuje wyłącznie XX w., lecz sięga daleko w przeszłość. Ważnym obszarem działań jest zwłaszcza XIX w. i słowackie przebudzenie narodowe.

Warto dodać, że w ostatnich latach w mediach słowackich toczy się dyskusja na temat tego, czy zarówno sama Macierz

---

⁵³ Ibidem.

Słowacka, jak również część instytucji, które zrzesza, nie zostały zdominowane przez działaczy narodowych, którzy m.in. próbują gloryfikować ks. Tiso i Słowację z okresu drugiej wojny światowej⁵⁴.

---

⁵⁴ Zob. Hvorecký, *Matica, politická strana*, „Denník N”, 28.06.2020, <https://dennikn.sk/1947951/matica-politicka-strana/?ref=list>; F. Struhárik, *Republike hrozí rozpad, liberalizmus je zhubnejší ako korona, strašia Slovenské národné noviny. Ich budúcnosť je neistá*, „Denník N”, 24.06.2021, <https://dennikn.sk/2441435/republike-hrozi-rozpad-liberalizmus-je-zhubnejsi-ako-korona-strašia-slovenske-narodne-noviny-ich-buducnost-je-neista/?ref=list> [22.10.2023].

Zakończenie

Władze Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej wykazują ograniczone zainteresowanie polityką pamięci. Znajduje to odzwierciedlenie w braku odpowiedniego ustawodawstwa czy też braku rozbudowanej sieci instytucji realizujących zadania polityki pamięci. Przytoczone w pracy „gorące” debaty publiczne, dotyczące np. ustalania świąt państwowych i ich obchodzenia, pokazują jednak, że państwa te chcą wpływać na utrwalenie, usunięcie lub redefinicję określonych treści pamięci zbiorowej. Zarówno w Republice Czeskiej, jak i w Republice Słowackiej w działania te zaangażowane są różne

instytucje. Należy podkreślić, iż w przypadku Słowacji dominują aktorzy państwowi, zaś w Czechach – niepaństwowi.

Różnica ta wynika stąd, że po podziale Czechosłowacji, Republika Słowacka musiała zmierzyć się z szeregiem zagadnień dotyczących reinterpretacji historii narodowej oraz konstrukcji tożsamości narodowej i pamięci zbiorowej. Mimo świadomości wagi tego problemu polityka pamięci realizowana przez władze na Słowacji nie była prowadzona według konkretnego planu. Przejawiała się głównie w reagowaniu na bieżące potrzeby wynikające z transformacji ustrojowej, a więc w ustalaniu świąt państwowych i ich celebrowaniu, nazewnictwie przestrzeni publicznej, fundacji pomników i miejsc pamięci oraz okazjonalnie w dyskursie politycznym. Jej cechą charakterystyczną było poszukiwanie źródeł tradycji politycznych oraz państwowości słowackiej, które legitymizowałyby powstałą w 1993 r. Republikę Słowacką. Pokazuje to zwłaszcza konstrukcja kalendarza świąt państwowych. Przez pierwsze dziesięciolecie zawierał święta odwołujące się wyłącznie do historii i dziedzictwa historycznego Słowaków. Dopiero w 2001 r. ustanowiono święto upamiętniające wydarzenie ze wspólnej historii Czechów i Słowaków.

Republika Czeska nie musiała zmagać się z takimi problemami. Dla Czechów punktem odniesienia była przedwojenna Czechosłowacja. Po aksamitnym rozwodzie działania władz i społeczeństwa obywatelskiego Republiki Czeskiej miały na celu pokazanie, że państwo to jest spadkobiercą dziedzictwa

Pierwszej Republiki Czechosłowackiej i równolegle znajduje się w opozycji do komunistycznej Czechosłowacji. Takie podejście do przeszłości widać wyraźnie w ustawodawstwie, w tym przede wszystkim w konstytucji Republiki Czeskiej, strukturze świąt państwowych oraz dyskursie politycznym.

Przeprowadzone rozważania pozwalają na wyprowadzenie pewnych ogólnych wniosków, odnoszących się nie tylko do dwóch analizowanych państw. Pokazują, że skuteczność polityki pamięci, a więc jej efektywność w zakresie budowania tożsamości narodowej i integracji społecznej wokół określonych narracji historycznych, jest przede wszystkim funkcją konsekwentnych i systematycznych działań, co wymaga odpowiednich środków finansowych, zapewniających instytucjom stabilną działalność.

Bibliografia

Akty prawne

Konstytucja Republiki Czeskiej, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html>.

Konstytucja Republiki Słowackiej, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/slowacja.html>.

Národní shromáždění republiky Československé, *Zákon o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech*, 1951, https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0587_00.htm.

Zákon č. 198/1993 Sb., *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu*, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-198>.

241/1993 Z. z., *Zákon Národnej Rady Slovenskej Republiky z 20. októbra 1993 o štátnych sviatkoch, dňoch pracovného poko-*

ja a pamätných dňoch, Časová verzia predpisu účinná od 27.10.1993 do 31.12.1993, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1993/241/19931027.html>.

Zákon č. 125/1996 Z. z., *Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému*, <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1996-125/znenie-19960427.68/1997.Z.z.,ZÁKON.z.13.februára.1997.o.Matici.slovenskej>, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1997/68/>.

Zákon č. 245/2000 Sb., *Zákon o státních svátcích, o ostatních svátcích, o významných dnech a o dnech pracovního klidu*, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-245>.

Zákon č. 181/2007 Sb., *Zákon o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů*, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2007-181>.

Opracowania

Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., 1989. *Jesień narodów*, Warszawa 2021.

Chwedoruk R., *Polityka historyczna*, Warszawa 2018.

Czarnecki Sz., *Czechy: polityka miejska Pragi w wymiarze międzynarodowym*, „Komentarze IEŚ”, nr 122, 2020, <https://ies.lublin.pl/komentarze/czechy-polityka-miejska-pragi-w-wymiarze-miedzynarodowym/>.

Czarnecki Sz., *Republika Czeska wobec agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę*, „Prace IEŚ”, nr 2, 2023.

Historia w przestrzeni publicznej, red. J. Wojdon, Warszawa 2022.

Holy L., *The little Czech and the great Czech Nation. National identity and the post-communist social transformation*, Cambridge 2013.

Hvorecký, *Matica, politická strana*, „Denník N”, 28.06.2020, <https://dennikn.sk/1947951/matica-politicka-strana/?ref=list>.

- IPNtvPL, *Polityka pamięci i polityka historyczna: doświadczenie krajów Europy Śr-Wsch. okiem szefów instytucji, Kongres Pamięci Narodowej 13-15.04.2023.*
- Jašek P., *Aksamitna rewolucja i upadek reżimu komunistycznego na Słowacji*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, nr 1 (33), 2019.
- Lewkowicz Ł., *Słowacja wobec agresji Rosji na Ukrainę: kontekst społeczny*, „Komentarze IEŚ”, nr 789, 2023, <https://ies.lublin.pl/komentarze/slowacja-wobec-agresji-rosji-na-ukraine-kontekst-spooleczny/>.
- Majerek R., *Repetycje i przewartościowania. Zagadnienie tradycji narodowej w dyskursie słowackim po 1989 r.*, „Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Kultury Słowian PAU” 2015, t. 11.
- Meyer F., *Les Tchèques et leur communisme: Mémoire et identités politiques*, Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2003.
- Muzeum Kultury Węgrów na Słowacji, <https://www.snm.sk/muzeum-a-snm/muzeum-kultury-madarov-na-slovensku/muzeum-kultury-madarov-na-slovensku/o-muzeu>.
- Nijakowski L. M., *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa 2008.
- Polsat, *Słowacja. Ulica nosi imię faszystowskiego przywódcy. Radni nie zgodzili się na zmianę nazwy*, 21.07.2022, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-07-21/slowacja-ulica-nosi-imie-faszystowskiego-przywodcy-radni-nie-zgodzili-sie-na-zmiane-nazwy/>.
- Slovenská Akadémia Vied, *Ponovembrový vývoj očami občanov SR a ČR*, https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=8526.
- Struhárik F., *Republike hrozí rozpad, liberalizmus je zhubnejší ako korona, strašia Slovenské národné noviny. Ich budúcnosť je neistá*, „Denník N”, 24.06.2021, <https://dennikn.sk/2441435/republike-hrozi-rozpad-liberalizmus-je-zhubnejši-ako-koro>

- na-strasia-slovenske-narodne-noviny-ich-buducnost-je-ne-ista/?ref=list.
- Stryjek T., *Współczesna Serbia i Chorwacja wobec własnej historii*, Warszawa 2020.
- Štenclová E., *Kauza Tisovej ulice vo Varíne má pokračovanie: Obec už hovorí o možnej zmene jej názvu*, „Pravda”, 13.04.2023, <https://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/663614-kausa-tisova-ulica-obec-uz-hovori-o-moznej-zmene-jej-nazvu/>.
- TASR, *SR na žiadosť z Bruselu odstráni náboženské symboly z mince*, „Pravda”, 21.11.2012, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/251928-sr-na-ziadost-z-bruselu-odstrani-nabozenske-symboly-z-mince/>.
- ta3, *Smer zorganizoval svoju vlastnú verziu osláv. Na námestí v centre Zvolena viali aj vlajky Sovietskeho zväzu*, 29.8.2023, <https://www.ta3.com/clanok/272781/smer-zorganizoval-svoju-vlastnu-verziu-oslav-na-namesti-v-centre-zvolena-viali-aj-vlajky-sovietskeho-zvazu>.
- Tatarenko A., *Demontaž pomníka marszałka Koniewa w Pradze: kryzys w relacjach czesko-rosyjskich*, „Komentarze IeŚ”, nr 166, 2020, <https://ies.lublin.pl/komentarze/demontaz-pomnika-marszalka-koniewa-w-pradze-kryzys-w-relacjach-czesko-ro-syjskich/>.
- Tatarenko A., *Decydująca faza kampanii prezydenckiej w Republice Czeskiej*, „Komentarze IeŚ”, nr 767, 2023, <https://ies.lublin.pl/komentarze/decydujaca-faza-kampanii-prezydenckiej-w-republice-czeskiej/>.
- Tatarenko A., *Jan Palach w czeskiej polityce historycznej: miejsce pamięci we Všetatach*, „Komentarze IeŚ”, nr 72, 2019, <https://ies.lublin.pl/komentarze/jan-palach-w-czeskiej-polityce-historycznej-miejsce-pamieci-we-vsetatach/>.

- Traska G., *Geteilte Erinnerungen / Rozdělené vzpomínky / Rozdelené spomienky. Československo, soužití, nacistická okupace a vyhnání německy mluvících obyvatel*, Mandelbaum Verlag, 2017.
- Ukielski P., *Czeskie rozliczenia z komunizmem po 1989 roku. Rozwiązania prawne i instytucjonalne*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 18 (2020), z. 2, s. 143-164.
- Ukielski P., *Politics of history in Slovakia (1989-2018)*, „Institute of National Remembrance Review” 2020, nr 2.
- Valovičová K., *Čaputová: Posolstvo Cyrila a Metoda je aktuálne dodnes, svojim presvedčením o rovnoprávnosti ľudí a národov predbehli dobu*, „SitaWebnoviny”, 05.07.2023, <https://sita.sk/caputova-posolstvo-cyrila-a-metoda-je-aktualne-dodnes-svojim-presvedcenim-o-rovnopravnosti-ludi-a-narodov-predbehli-dobu/>.
- Zenderowski R., *Nad Tatrami błyska się...: słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989-2004)*, Warszawa 2007.

Władze Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej wykazują ograniczone zainteresowanie polityką pamięci. Znajduje to odzwierciedlenie w braku odpowiedniego ustawodawstwa czy też braku rozbudowanej sieci instytucji realizujących zadania polityki pamięci. Przytoczone w pracy „gorące” debaty publiczne dotyczące np. ustalania świąt państwowych i ich obchodzenia pokazują jednak, że państwa te chcą wpływać na utrwalenie, usunięcie lub redefinicję określonych treści pamięci zbiorowej. Zarówno w Republice Czeskiej, jak i Republice Słowackiej w działania te zaangażowane są różne instytucje. Należy podkreślić, że w przypadku Słowacji dominują aktorzy państwowi, zaś w Czechach – niepaństwowi. Różnica ta wynika stąd, że po podziale Czechosłowacji, Republika Słowacka musiała zmierzyć się z szeregiem zagadnień dotyczących reinterpretacji historii narodowej oraz konstrukcji tożsamości narodowej i pamięci zbiorowej. Republika Czeska nie musiała zmagać się z takimi problemami. Dla Czechów punktem odniesienia była przedwojenna Czechosłowacja. Po aksamitnym rozwodzie działania władz i społeczeństwa obywatelskiego Republiki Czeskiej miały na celu pokazanie, że państwo to jest spadkobiercą dziedzictwa Pierwszej Republiki Czechosłowackiej i równolegle znajduje się w opozycji do komunistycznej Czechosłowacji.

ISBN 978-83-67678-38-4

www.ies.lublin.pl